

FoU-miljöers roll i utvecklingen av en kunskapsbaserad socialtjänst

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. På begäran kan vi ta fram publikationen i ett alternativt format för personer med funktionsnedsättning. Skicka frågor om alternativa format till alternativaformat@socialstyrelsen.se.

Artikelnummer: 2025-6-9660

Publicerad: www.socialstyrelsen.se, juni 2025

Förord

I denna rapport redovisas en kartläggning och analys av huruvida och hur forsknings- och utvecklingsmiljöer (FoU-miljöer) kan bidra i utvecklingen av en kunskapsbaserad socialtjänst. Kartläggningen ingår som en del i ett uppdrag från regeringen (S2024/00196) till Socialstyrelsen inför omställningen till den nya socialtjänstlagen, som planeras träda i kraft i juli 2025.

Den nya socialtjänstlagen syftar till att göra socialtjänsten mer förebyggande, tillgänglig och kunskapsbaserad. Enligt det nya lagförslaget ska socialtjänsten bland annat bedriva verksamheten i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Den hjälp som socialtjänsten erbjuder till personer som är i behov av stöd och omsorg ska baseras på bästa tillgängliga kunskap om vad som kan göra mesta möjliga nytta för individen. För att stärka kvaliteten i socialtjänstens verksamhet behöver verksamheterna även systematiskt och fortlöpande utvecklas, följas upp och säkras.

I kartläggningen ingår de 27 FoU-miljöer som är medlemmar i intresseföreningen FoU Velfärd inom välfärdsområdet, vilken täcker alla FoU-miljöer i socialtjänstområdet.

Rapporten riktar sig främst till nationella aktörer men kan även vara av intresse för såväl ansvariga chefer som politiker i kommunerna. Rapporten kommer utgöra ett underlag för Socialstyrelsen i arbetet med att stödja omställningen till en kunskapsbaserad socialtjänst.

Socialstyrelsen riktar ett tack alla externa parter som bidragit till kartläggningen. Ett särskilt tack riktas till representanter från FoU-miljöer och kommuner som besvarat enkäten och deltagit i intervjuer och workshops samt till intresseföreningen FoU Velfärd och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) för samarbetet. Rapporten har skrivits av utredare Eva Britt Lönnback Yilma. Johanna Kumlin är ansvarig enhetschef.

Sabina Orstam

Avdelningschef

Avdelningen för kunskapsstyrning för socialtjänsten

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
Bakgrund.....	7
Kunskapsbaserad socialtjänst.....	7
FoU-miljöer	8
Regionala samverkans- och stödstrukturer (RSS)	11
Kartläggningens genomförande	14
Resultat	16
FoU-miljöernas svar	17
Lokal kunskapsproduktion	21
Implementering av arbetssätt och metoder	24
Hinder inför omställningen	26
FoU-samarbete för ökad lokal kunskapsproduktion	26
Stöd från nationell nivå	30
Analys och sammanfattande diskussion	34
Identifierade utmaningar och behov	34
Förslag på utvecklingsområden för ökad nytta och stabilitet.....	39
Socialstyrelsens bedömning.....	41
Referenser.....	42
Bilagor	44

Sammanfattning

I den här rapporten redovisas resultatet av en kartläggning av FoU-miljöers möjligheter att stödja socialtjänsten inför övergången till den nya socialtjänstlagen.

FoU-miljöer beskrivs ha som syfte att vara en brygga mellan forskning och praktik genom att förmedla vetenskaplig kunskap och utföra egen forskning samt initiera och stödja verksamhetsutveckling, bland annat genom uppföljning och utvärdering. Det specifika för FoU-miljöer är en grund i vetenskapliga metoder, ett kritiskt förhållningssätt och kontakt med forskning, samtidigt som de arbetar med en närhet till praktiken.

Sammantaget ser Socialstyrelsen att FoU-miljöer har potential att med rätta och stabila förutsättningar stärka kommuner i omställningen till ett mer kunskapsbaserat arbetssätt. Verksamma faktorer för detta är:

- en närhet till praktisk verksamhet som ger en förståelse och lyhördhet för lokala behov
- en flexibilitet i kontakten med kommunerna och vid utformandet av uppdrag
- en kompetens i att med vetenskapliga metoder ge stöd för strukturer och analys av lokala data
- en förmåga att ge snabba återkopplingar av resultat som kan användas både i utvecklingsarbete och i forskning.

I rapporten redovisas exempel på identifierade utmaningar och behov. Både i denna kartläggning och i andra rapporter påtalas att det i många kommuner både saknas kännedom om FoU-miljöernas möjligheter att ge stöd och långsiktiga strategier för att bedriva en kunskapsbaserad socialtjänst. Därmed används inte FoU-miljöers potential som kunskaps- och utvecklingsstöd i den utsträckning som kan behövas för att stärka en kunskapsbaserad socialtjänst. Det påverkar även FoU-miljöernas stabilitet negativt.

I kartläggningen framkommer behov av samarbete mellan FoU-miljöer men en svårighet för samarbete och gemensamma projekt beskrivs vara olikheter mellan FoU-miljöer vad gäller resurser. Det kan även vara svårt att resursmässigt kombinera ett sådant samarbete med kommunernas uppdrag. Kommunerna behöver se en direkt nytta av att delta.

FoU-miljöernas förslag på nationellt stöd för att främja ny kunskap handlar främst om att få en ökad överblick över vad som pågår i landets FoU-miljöer. Man efterfrågar en ökad samordning och en digital kunskapsbank.

Socialstyrelsen ser även att ett behov av att på nationell nivå arbeta för att stärka strukturer för FoU-miljöer så att deras kompetens i vetenskap och beprövad erfarenhet i högre utsträckning kan användas av kommunerna som stöd i utveckling av en kunskapsbaserad socialtjänst. I analys av kartläggningen ser vi att Socialstyrelsens roll kan bland annat handla om att:

- chefer och politiker i kommunerna ges information om vilka funktioner och vilken organisation som behövs för att bedriva en kunskapsbaserad socialtjänst samt om vilket stöd som FoU-miljöer eller motsvarande kan erbjuda i detta
- uppmuntra till regionövergripande långsiktiga FoU-strategier
- särskilt uppmärksamma små kommuners behov, både vad gäller implementering av metoder och systematisk uppföljning
- för kommuner påtala vikten av att statliga medel används för att bygga långsiktiga strukturer för systematisk uppföljning och kvalitetssäkring i kommuner och regioner
- följa utvecklingen och verka för att flera kommuner samarbetar med och får stöd av FoU-miljöer eller motsvarande för att stärka den vetenskapliga grunden och kopplingen till forskning i kommunernas socialtjänst.

Sammanfattningsvis ser Socialstyrelsen att det kan behöva göras ytterligare gemensamma nationella satsning med regionalt genomförande för lokal kompetens, i syfte att stärka en jämlik och kunskapsbaserad socialtjänst.

Bakgrund

Inför införandet av den nya socialtjänstlagen, där ett av nyckelorden är kunskapsbaserad socialtjänst, har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att:

”analysera och bedöma vilken roll regionala eller lokala forsknings- och utvecklingsenheter kan spela i utvecklingen av en kunskapsbaserad socialtjänst, till exempel genom ett nationellt samordnat stöd för implementering och uppföljning av metoder och arbetssätt i verksamheter.” (S2024/00196).

Uppdraget genomförs genom en kartläggning för att öka kännedomen om FoU-miljöers roll och behov för att kunna bidra till att socialtjänsten bedrivs enligt vetenskap och beprövad erfarenhet, främja produktion av ny kunskap och stärka verksamheters och professionens förmåga att ta emot och använda befintlig kunskap.

I kartläggningen ingår de 27 FoU-miljöer inom välfärdsområdet som är medlemmar i intresseföreningen FoU Välfärd. Målet är att använda resultatet i planeringen av stöd- och kunskapshöjande insatser inför den nya socialtjänstlagen.

Kunskapsbaserad socialtjänst

I förslaget till en ny socialtjänstlag betonas vikten av att skapa en långsiktigt hållbar, mer förebyggande och kunskapsbaserad socialtjänst. Socialtjänsten ska ytterligare stärka verksamheters förmåga att utgå från vetenskap och beprövad erfarenhet. Där vetenskap saknas får man stödja sig på beprövad erfarenhet, där ”kunskaper från profession och brukare har synliggjorts, värderats och systematiserats genom uppföljning, dokumentation, kritisk granskning och spridning” [1]. Detta kan ske genom olika former av uppföljning som kan beskriva målgrupper och nyttan med insatserna [2, 3]. I lagrådsremissen till ny socialtjänstlag finns förslag om att en verksamhet systematiskt och fortlöpande ska utvecklas och säkras [1].

I en kunskapsbaserad socialtjänst finns organisatoriska former för att använda kunskap från forskning och för att, när studier saknas, ta fram och stödja sig på bästa tillgängliga kunskap. Samverkan mellan aktörer och strukturer på olika nivåer som stödjer och förstärker arbetet ses som positivt för att öka kunskapsbasen. Utifrån kommunernas olika förutsättningar beskrivs i tidigare statliga utredningar både regionalt och nationellt organiserade arenor kunna utgöra viktiga stöd [2, 3].

Redan 1975 betonades i SOU:n Socialvården – Mål och medel [4] att forskning och utvecklingsarbete borde bedrivas mot bakgrund av den lokala kunskapsproduktionen från data om målgrupper, målgruppers behov och resultat av genomförda insatser, som ett sätt att öka kunskapen om socialtjänstens arbete på både lokal, regional och nationell nivå. Kvalitetsparagrafen (3 kap. paragraf 3 SoL) infördes i den tidigare Socialtjänstlagen 1983, där socialnämnden ålades ansvar för att sociala insatser ska vara av god kvalitet [5].

På den nationella nivån har både Socialstyrelsen och SKR under många år arbetat för att stödja en evidensbaserad praktik (EBP) inom socialtjänsten, ett arbete som bland annat baseras på den statliga utredningen ”Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukarna” (SOU 2008:18). Innebörden av en evidensbaserad praktik har utvecklats över tid och benämns numera ofta som en *kunskapsbaserad praktik*. Det begreppet används även i detta uppdrag.

I rapporter ser man att insamlandet av lokala data i socialtjänsten har ökat medan systematiken för analys och användning av data för verksamhetsutveckling fortfarande behöver förbättras [2, 3].

FoU-miljöer

FoU-miljöer beskrivs i FoU Velfärds rapport FoU i välfärdssverige – igår – idag – imorgon ha som syfte att vara en brygga mellan forskning och praktik genom att förmedla vetenskaplig kunskap och utföra egen forskning samt initiera och stödja verksamhetsutveckling, bland annat genom uppföljning och utvärdering [6]. Några ytterligare gemensamma kännetecken är att de:

- Har en nära samverkan med uppdragsgivarna
- Tar fram erfarenhetsbaserad kunskap
- Använder deltagarorienterade metoder för att synliggöra kunskap
- Skapar mötesplatser för dialog och reflektion
- Har ett utforskande arbetssätt
- Är lättillgängliga och flexibla
- Samverkar med lärosäten [6].

En möjlig motor för lokal, regional och nationell utveckling

I FoU Velfärds rapport [6] beskrivs FoU-miljöers funktion som en möjlig motor för lokal, regional och nationell utveckling samt för praktikinära forskning med hög kommunal och regional relevans. Funktionen bygger på att vara flexibel genom att beakta både lokala och regionala förutsättningar och förändringar, och förändringar genom välfärden

Uppdragen beskrivs i rapporter främst komma från FoU-miljöernas huvudmän och de formuleras i regel utifrån konkreta lokala behov [6, 7]. Uppdragen består av utvärderingar, systematiska uppföljningar, kartläggningar, utredningar och olika typer av praktisknära forskning, programteorianslys, utbildning samt implementerings- och processtöd. Omfattningen på uppdragen kan vara alltifrån en endagsutbildning till ett flerårigt forskningsprojekt [6]. FoU-miljöer kan även samarbeta organisatoriskt och finansiellt med den egna regionen samt åta sig uppdrag från nationella aktörer om det ligger i kommunernas intresse [8].

En underutnyttjad resurs för kunskapsutveckling

I flera tidigare rapporter om FoU-miljöer beskrivs deras betydelse för lokala behov och lokal kunskapsproduktionen som stor men att de i begränsad utsträckning används till långsiktig kunskapsutveckling [2, 7, 9]. Flera organisationer med nationell överblick ser att det inom FoU-miljöerna finns en underutnyttjad potential att möta välfärdens utmaningar [6]. Svårigheter som nämns i rapporter är FoU-miljöernas mycket svaga organisatoriska ställning och ett behov av ett långsiktigt stöd för att de ska kunna erbjuda kontinuitet och stabila strategier i möten med kommuner och regioner [2, 7, 9]. Svårigheterna skapar även en osäker situation vad gäller anställningar och samverkan med högskola och universitet samt försvårar möjligheter till forskning [2, 7].

Figur 1 nedan beskriver samspelet mellan kunskapsbildning och kunskapsstyrning. Där illustreras samspelet mellan nationella utvärderingar och riktlinjer, och lokal implementering, lokal uppföljning och lokalt förbättringsarbete. FoU-miljöer kan röra sig i alla dessa relationer med syftet att stödja lokalt förbättringsarbete och kunskapsskapande.

Figur 1. Modell för EBP och god kvalitet inom socialtjänsten.

Bilden är något förenklad i förhållande till originalet.

Källa: Socialdepartementet och SKL.

I utredningen FoU i Valfärdssverige från 2023 framhålls att det behövs någon form av resursförstärkning för att stärka FoU-miljöer både i en övergripande kunskapsutveckling och i användningen av kunskap på nationell nivå [6]. En farhåga som nämns är att statligt stöd kan påverka FoU-miljöernas autonomi och lokala förankring negativt, men man ser också att ett visst statligt basstöd kan ge långsiktig trygghet, rörelseutrymme och legitimitet för det kommunala stödet [6, 7].

Nationella satsningar med FoU-miljöer som aktörer

Under 1990-talet genomfördes en nationell satsning där ekonomiska medel fördelades med betoning på att FoU-miljöerna skulle ge stöd till en lokalt baserad kunskapsuppbyggnad inom socialtjänsten. En del av detta var att Socialstyrelsen årligen anordnade FoU-konferenser.

På konferensen 2001 bildades ”Intresseföreningen för FoU-miljöer inom välfärdsområdet” för att stimulera FoU-enheternas utveckling genom att underlätta kontakter och utbyta erfarenheter sinsemellan. Föreningen har sedan dess ordnat årskonferenser, stimulerat nätverksbyggande samt varit en remissinstans och en samtalspartner för statliga organ. Medlemskapet är avgiftsfritt och föreningen har ingen egen ekonomi. En årsavgift på 4 000

kronor per FoU-miljö går till omkostnader för föreningens gemensamma webbplats.¹

Under tidigt 2000-tal genomfördes en nationell satsning inom äldreområdet som ledde till att flera FoU-miljöer med det temat fick medel för att starta [8]. Idag finns inga riktade statliga medel till FoU-miljöer. År 2008 hade 288 kommuner möjlighet att ha kontakt med 35 FoU-miljöer inom socialtjänstområdet [2].

Regionala samverkans- och stödstrukturer (RSS)

SKR hade mellan åren 2010 och 2016 överenskommelser med staten om att samordna en statligt finansierad satsning för att bygga det som då kallades för *en plattform för evidensbaserad praktik på länsnivå*. Dessa strukturer kallas idag för *regionala samverkans- och stödstrukturer (RSS)*. Tanken var att kunskapsstyrning skulle gå från en top-downmodell till en samverkan och dialog mellan nationell och lokal nivå [10]. Efter 2016 finns inga statliga riktade medel för att upprätthålla strukturerna. De finansieras nu av huvudmännen utifrån befintliga regionala förutsättningar och arbetar utifrån lokala och regionala behov. Statsbidrag för att stärka förutsättningarna för vetenskap och beprövad erfarenhet kommer att finnas 2025 för RSS:er med uppdrag att vara kunskaps- och utvecklingsstöd i omställningen.² Statsbidrag till RSS:er kommer även att finnas för att stärka kunskapsstyrning med fokus på vård och omsorg för personer som har en demenssjukdom.³

Samtliga Sveriges kommuner ingår i en RSS.⁴ Det kommunala ansvaret och den lokala anpassningen gör att RSS:ernas uppbyggnad, funktion och resurstilldelning varierar över landet. Vissa RSS:er organiseras under regionen, andra under kommunförbund eller kommunalförbund [11]. Det som är gemensamt för alla RSS:er är att de:

- Stödjer samverkan mellan kommunerna i ett län, mellan kommunerna i ett län och regionen, och mellan kommuner och andra relevanta aktörer. RSS samlar bland annat chefer och utvecklingsledare, med fokus på socialtjänst och kommunal primärvård, i regionala nätverk med syftet att stärka samverkan mellan verksamheter och aktörer i länet.
- Stödjer kommunerna i dialoger om kunskapsutveckling och kunskapsstyrning på både regional och nationell nivå, bland annat genom att ingå i Partnerskapet till stöd för kunskapsstyrning i socialtjänsten, som

¹ <https://www.fouvalfard.org/>

² Statsbidrag enligt Regeringskansliet S2025/00122

³ Statsbidrag enligt Regeringskansliet S2025/00119

⁴ Ett antal kommuner i Hallands län saknar i dagsläget en RSS. Hallands läns RSS är för närvarande under uppbyggnad.

är en samarbetsform för långsiktig kunskapsstyrning mellan RSS, SKR och Socialstyrelsen:

- Stödjer utvecklingen av en kunskapsbaserad socialtjänst och kommunal primärvård. Det kan handla om att identifiera lokala behov av kunskap, att sprida bästa tillgängliga kunskap samt att stödja individbaserad systematisk uppföljning. Vidare att stödja systematiskt förbättringsarbete och implementering av arbetssätt och metoder samt bedriva kompetensutveckling genom bland annat Yrkesresan (mer om Yrkesresan på sida 39).

FoU-miljöers roll i RSS

RSS och FoU organiseras på olika sätt på länsnivå i landet. Ibland överlappar deras respektive uppdrag varandra när de ska beskrivas på nationell nivå. RSS:ers uppdrag kan bland annat vara att utbilda och handleda socialtjänstens verksamheter, att stödja verksamhetsutveckling, att stödja införandet av nya arbetssätt eller sprida lärande erfarenheter mellan verksamheter i olika kommuner, att medverka till kompetensutveckling samt att, i samarbete med akademien eller genom egna FoU-verksamheter, bedriva forskning till stöd för kommunerna

Stor variation i relationen mellan FoU-miljöer och deras respektive RSS

FoU-miljöernas roll i RSS:erna beskrivs i rapporten från FoU-miljöernas intresseorganisation FoU Välfärd 2023 som ett *stöd till kunskapsutveckling* med ett vetenskapligt förhållningssätt genom arbetet med praktisknära forskning, medan RSS:ers roll beskrivs mer som ett *stöd till samverkan* [7]. Relationen mellan FoU-miljöerna och deras respektive RSS är mycket olika, vilket även framgår i denna rapport. Större FoU-miljöer ser det ofta som en styrka att ingå i och arbeta tillsammans med RSS:er, medan över hälften av FoU-miljöerna i denna kartläggning uppger att de inte märker av någon koppling till sin RSS [6].

I FoU Välfärds rapport uttrycks ett behov av att förstå FoU-miljöernas roll i den kontext där de verkar, där vissa uppdrag överlappar varandra. Det ses som viktigt att RSS:ernas respektive FoU-miljöernas roller vad gäller samverkan respektive vetenskapligt stöd tydliggörs [6]. I samma rapport framgår att flera intervjupersoner med nationell överblick inte upplever något aktivt samtal om FoU-miljöer och deras roll i de olika RSS-nätverk som de ingår i. Även om FoU Välfärd har representation i nätverken, lyfts FoU-miljöer sällan fram som viktiga aktörer [6]. Ett förtydligande av FoU-miljöernas särskilda kompetenser i vetenskapsmetoder, i kritiskt förhållningssätt och i forskning i relation till RSS:er kan behöva ses över. Socialstyrelsen ska närmare beskriva RSS:ernas förmåga att stödja

kommunernas utveckling av en socialtjänst baserad på vetenskap och beprövad erfarenhet.

I förslaget till en ny socialtjänstlag förutses att många kommuner kommer att få svårt att bedriva verksamheten i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet om de inte har en fungerande regional samverkan som stöd. RSS:er ses som ett möjligt stöd för att underlätta omställningen [3]. SKR ser ett behov av statliga medel för att RSS:er ska kunna motsvara dessa förväntningar och för att öka jämlikheten i landet [12].

Kartläggningens genomförande

Kartläggningen genomfördes med enkäter, intervjuer och seminarier i nära dialog med Sveriges kommuner och regioner. Fokus ligger framför allt på behovet av ett nationellt samordnat stöd för att öka FoU-miljöernas möjligheter att stärka verksamhetens och professionens förmåga att ta emot och använda befintlig kunskap samt att främja produktion av ny kunskap. Övergripande teman är:

- Grundförutsättningar för FoU-miljöerna
- Koppling till RSS
- Uppdrag om individbaserad systematisk uppföljning
- Uppdrag om implementering av arbetssätt och metoder
- Kommunernas behov inför omställningen till den nya socialtjänstlagen
- FoU-samarbete
- Områden för nationellt stöd inför omställningen.

Inledningsvis skickades en enkät till alla FoU-miljöer med inriktning mot socialtjänsten som finns på intresseorganisation FoU Velfärds hemsida.⁵ Enkäten besvarades av 24 av de 27 FoU-miljöerna.⁶ Frågorna i enkäten rör FoU-miljöernas huvudmannaskap, finansiering och kontakt med RSS:erna. Enkäten innehåller också frågor om hur FoU-miljöerna arbetar med individbaserad systematisk uppföljning och implementering och vilka behov de ser inom dessa områden. Vidare ställs frågor om huruvida FoU-miljöerna har specifika uppdrag inför omställningen till den nya socialtjänstlagen samt hur de ser på ett ökat samarbete FoU-miljöer emellan. Frågorna är ofta utformade så att de kan besvaras på en femgradig skala. Utrymme för kommentarer finns vid alla frågor – se bilaga 1.

Efter att enkäten genomförts intervjuades tretton personer om samma områden med syfte att fördjupa svaren i enkäten. Intervjuerna genomfördes med öppna tematiska frågor – se bilaga 2. Intervjupersonerna var fyra FoU-chefer, en RSS-chef utan FoU-miljö, tre socialchefer, tre forskare, en utvecklingsledare och ordföranden i Föreningen Sveriges socialchefer, FSS – se bilaga 3. I urvalet ingick både stora och små FoU-miljöer och kommuner, och både glesbygds- och nationellt perspektiv uppmärksammades. Intervjuerna genomfördes digitalt och spelades in för att sedan tematiseras.

⁵ <https://www.fouvalfard.org/>

⁶ FoU Helsingborg svarar att de inte hade något uppdrag inom socialtjänsten i dagsläget.

Slutligen inbjöds alla FoU-miljöer att delta i två seminarier, det ena fysiskt och det andra digitalt. Gruppvis diskuterades frågeställningar som uppkommit vid analys av resultaten från enkäten och intervjuerna.

Deltagarna ombads att komma med förslag på aktiviteter från nationell nivå inför framtiden. Seminarierna avslutades med gemensamma diskussioner. Sammanlagt deltog 47 personer från 19 av de 27 FoU-miljöerna.

Avstämningar skedde med representanter från FORTE och SBU samt med Intresseföreningen FoU Välfärd. Avstämningar med de andra delprojekten i Socialstyrelsens uppdrag från regeringen om omställningen till en ny socialtjänstlag har genomförts löpande.

Resultat

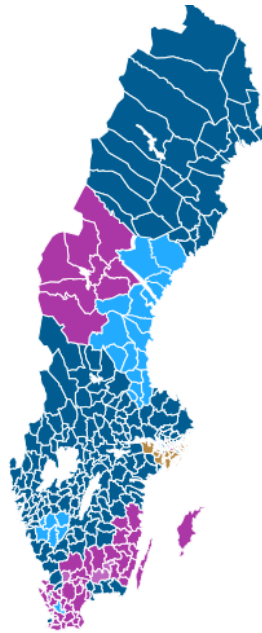
I denna del redovisas fördelningen av FoU-miljöer inom socialtjänsten i landet, de sammanlagda resultaten från enkäterna, intervjuerna och workshopparna. Inledningsvis finns en redovisning av vilka kommuner som har tillgång till FoU-miljöer. Därefter beskrivs FoU-miljöernas grundförutsättningar, organisation och kännetecken tillsammans med en tillbakablick samt deras kontakt med RSS:er, följt av FoU-miljöernas arbete med att ta fram lokal kunskap och implementera arbetssätt och metoder. Vidare redovisas kommunernas behov respektive hinder för att kunna delta i arbetet med att ställa om till den nya socialtjänstlagens krav på ett mer kunskapsbaserat arbetssätt. Även FoU-miljöernas möjligheter respektive hinder för att ta fram ny vetenskaplig kunskap och för att samarbeta beskrivs. Avslutningsvis redovisas FoU-miljöernas åsikter om hur den nationella nivån kan stödja kommunernas omställning.

FoU-miljöer i landet

I dagsläget finns 27 FoU-miljöer tillgängliga för 223 av 290 kommuner. De flesta FoU-miljöer riktas mot hela socialtjänstområdet. FoU-miljöer inom socialtjänstsektorn har funnits sedan 1970-talet och arbetar mot socialtjänst, kommunal hälso- och sjukvård samt arbetsmarknadsområdet. Driftsformer och huvudmän varierar mellan enskilda kommuner, kommuner i samverkan, regioner, stiftelser och universitet eller högskola. FoU-miljöer har alltid fungerat mycket olika beroende på skiftande förutsättningar, lokala behov, samarbetspartners och ämnesområden [1, 2, 6, 7]. Också ämnesområden skiftar utifrån kommunernas behov och önskemål, även om de flesta FoU-miljöer har Individ- och familjeomsorg som övergripande område.

FoU-miljöers områden i kommunerna

- IFO inkl. funktionshinder, kommunal hälsovård och äldreomsorg
- IFO
- Äldre
- Ingen FoU

På kartan ovan syns FoU-miljöernas olika verksamhetsområden samt de kommuner som saknar FoU-miljö.

FoU-miljöernas svar

Inledningsvis redovisas FoU-miljöers svar på frågorna om grundförutsättningarna för dem som organisation, antal anställda och finansiering, relation till RSS och samarbete mellan FoU-miljöer.

Närhet, vetenskaplig grund och lyhördhet

En generell beskrivning av FoU-miljöernas roll i omställningen till en ny socialtjänstlag är svår att ge eftersom skillnaderna mellan FoU-miljöerna är stora, bland annat vad gäller organisation, storlek, mandat, finansiering och uppdrag. Några faktorer verkar emellertid alla vara överens om. FoU-miljöernas närhet till praktisk verksamhet i kommunerna framhålls som den avgörande faktorn för att stärka verksamhetens kompetens i omställningen till en kunskapsbaserad socialtjänst. *Närheten* beskrivs med ord som att ha en förståelse för och vara lyhörd för lokala behov, flexibilitet i kontakten och i utformandet av uppdrag utifrån verksamheternas förutsättningar samt snabba återkopplingar av resultat som kan användas i utvecklingsarbetet. *Den vetenskapliga grunden*, ett kritiskt förhållningssätt och kontakt med forskning beskrivs som det specifika för FoU-miljöer. Förmedling av ny forskning och omvärldsbevakning nämns också. *Lyhördheten* består i att finnas med i upparbetade lokala och regionala nätverk. Där hålls kontakten med socialchefer för att både få enskilda uppdrag från en kommun och få kommungemensamma uppdrag. Lyhördheten beskrivs även som att forma

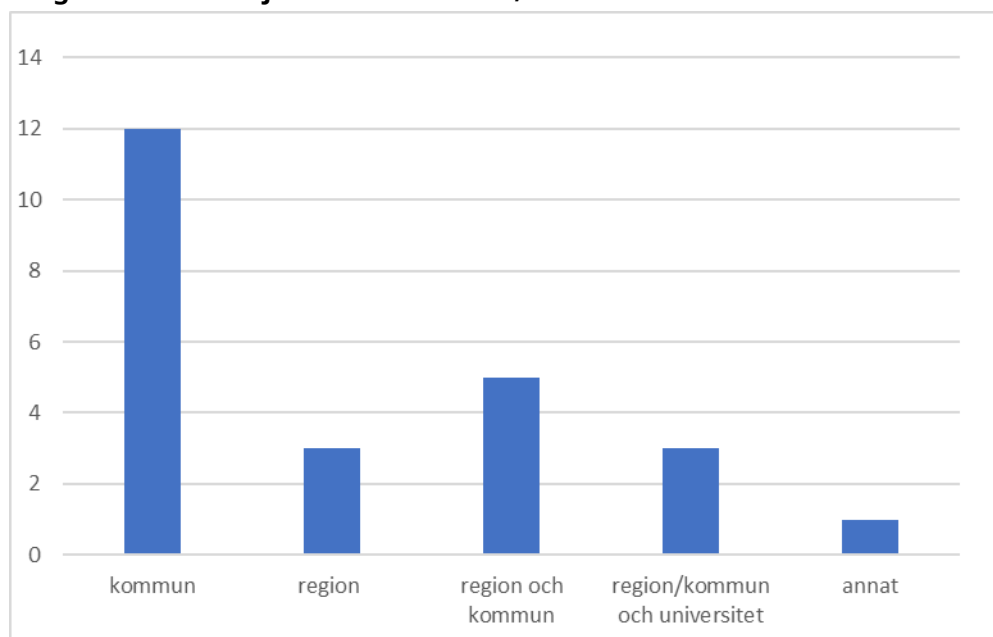
uppgifterna utifrån kommunernas skiftande förutsättningar. Små kommuner behöver mer stöd medan stora kommuner i vissa fall enbart behöver ett bollplank. FoU-miljöernas lyhördhet och snabba återkoppling beskrivs bygga förtroende i verksamheterna. Även kontinuitet och långvariga kontakter anses som nödvändigt för att bygga förtroende.

FoU-miljöer ser sig även kunna vara en resurs på nationell nivå om de kommer in tidigt för att målgruppsanpassa uppdrag till verksamheters och kommuners behov och förutsättningar.

Huvudmän, basanslag och antal anställda

FoU-miljöernas förutsättningar i landet har länge beskrivits som mycket skiftande [2, 6, 7]. Nedan sammanställs FoU-miljöernas svar på grundförutsättningar som huvudman, basanslag, årsanställda och andel forskare.

Diagram 1. FoU-miljöernas huvudmän, n= 24.

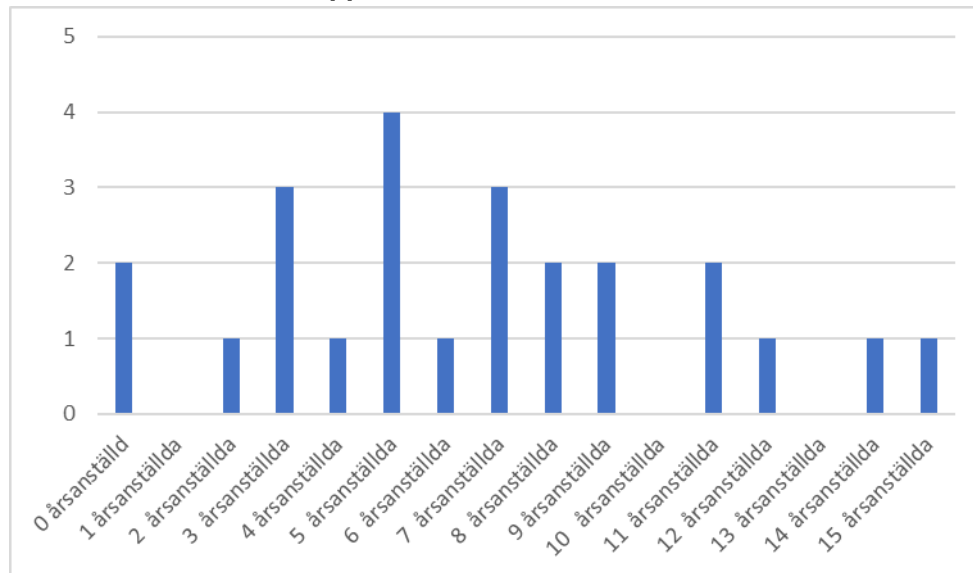

De flesta av de svarande FoU-miljöerna (12) har kommuner som huvudman, inklusive kommunförbund, följt av regioner (3). Fem har både kommuner och regioner som huvudman. Tre FoU-miljöer har angett att även universitet eller högskola är huvudmän, och en FoU-miljö har även en stiftelse som huvudman. Majoriteten av FoU-miljöerna har styrgrupper, där representanterna oftast är förvaltningschefer. De styrgrupper som finns på högskola/universitet har även en prefekt eller en studierektor i styrgruppen.

Organisering, som exempelvis huvudman, storlek, basanslag, avtalslängd och tillgång till forskare, påverkar i vilken grad FoU-miljöerna fokuserar på

forskning *eller* utveckling eller på forskning *och* utveckling. Basanslagens andel av verksamheternas totala budget varierar från 12 procent till 100 procent. Resterande finansiering sker genom uppdrag, projekt- och forskningsmedel.

Diagram 2. Antal årsanställda på FoU-miljöerna. I tabellen är antalet årsanställda avrundat upp till heltal, n = 24.

Antalet årsanställda i FoU-miljöerna varierar mellan 0 och 15 tjänster. Två FoU-miljöer har angett att all personal finansieras genom uppdrag. Funktionerna består av utvecklare, samordnare, forskare, statistiker och kommunikatörer. Många FoU-miljöer har deltidstjänster och tillgång till specialister som kan tas in på uppdrag. Andelen forskare skiftar från ingen till samtliga årsanställda. Sett till alla FoU-miljöers årsanställda utgör andelen forskare knappt hälften (44 procent).

Många FoU-miljöer anger att de, utöver den fasta personalstyrkan, vid behov kan anlita både forskare och utredare med specifik ämneskompetens för särskilda projekt och uppdrag. I intervjuer uppges att en fördel med detta är att kunna få kompetens inom ett särskilt område. En nackdel med inga eller få fasta forskare uppges vara att kontakterna med kommunerna kan påverkas negativt när anlitate forskare saknar kännedom om kommunerna. Små FoU-miljöer och FoU-miljöer i glesbygdsområden uppges att de har svårt att både få forskare och att behålla forskare.

Forskning (F:et) inom ramen för FoU

Interaktiv och praktisknära forskning, som exempelvis följeforskning, och aktionsforskning, som kan ge snabb återkoppling, nämns av många som passande arbetssätt i FoU-miljöer. Den snabba återkopplingen är en förutsättning för att kommuner ska uppleva nyttan med uppdragen.

Flera av forskarna nämner att möjligheterna till forskning inom ramen för FoU-miljöer oftast är begränsad. Orsaker är bland annat att uppdragen sällan är tillräckligt stora eller långsiktiga samt att det är svårt att få forskningsmedel. Som en följd av det kan FoU-forskare ha det svårare att meritera sig än forskare vid akademierna eftersom tiden i uppdragen inte räcker till, vare sig för att söka forskningsmedel eller för att skriva vetenskapliga artiklar. Trots detta ges exempel på forskning. Det handlar om utvecklingsprojekt som följts så länge att forskare kopplats in eller om uppdrag om individbaserad systematisk uppföljning (ISU) som kunnat genomföras på ett stort material. Dessa projekt har kompletterats med andra metoder och har senare blivit forskningsstudier.

Exempel på samarbete mellan flera FoU-miljöer finns. Det handlar om att individbaserade systematiska data aggregeras, vilket kan vara till nytta både lokalt, regionalt och nationellt – se utförligare beskrivningar sida 23. Samarbete med akademin varierar mycket, både vad gäller former och utsträckning. Vissa FoU-miljöer finns inom akademin, andra har avtal med akademin för enskilda uppdrag eller regelbundna avstämningar.

FoU-miljöer och RSS

Drygt hälften av FoU-miljöerna ingår i RSS (14 av 24).⁷ Dessa har ofta regioner som huvudman. Som tidigare redovisats är organisering och uppdelning mellan RSS och FoU-miljöer mycket olika i landet. Flera av de intervjuade uppger att det inte finns någon skillnad mellan FoU-miljöer och RSS. Andra uppger att man tidigare har varit i samma organisation men att verksamheterna delats för att förtydliga och avgränsa FoU-miljöns roll.

Av de 14 FoU-miljöer som är med i RSS anger alla utom två en stor eller mycket stor delaktighet (4 och 5 på en 5-gradig skala). De större FoU-miljöerna anger en större delaktighet. De tio FoU-miljöer som inte ingår i RSS besvarade inte frågan. I kommentarer i enkäten och i intervjuerna uttrycker vissa att man uppskattar deltagandet i nationella nätverk och arenor, som RSS-nätverk för olika sakområden inom socialtjänsten och Partnerskapet till stöd för kunskapsstyrning i socialtjänsten. Dessa förmedlar omvärldsbevakning och information om nationella fokus och projekt som FoU-miljöerna i sin tur kan informera om och erbjuda kommuner att delta i.

Överlappande uppdrag

För att få en bild av skillnaden mellan uppdragen för de 14 FoU-miljöer som ingår i RSS ställdes frågan vilka uppdrag som FoU-miljöerna respektive

⁷ Av de tio som inte är med är sex från Stockholmsregionen, två är FoU-miljöer med en kommun som huvudman: Lund och Västervik samt två som är regioner: Sjuhärad och Dalarna. Dalarna ingår inte heller i RSS men uppger sig ha ett nära samarbete.

RSS:erna arbetar med i enkäten, i intervjuerna och på workshopparna. Möjliga uppdrag att välja mellan var processtöd, ett brett begrepp som kan innefatta allt från stöd i att planera hur ett uppdrag ska genomföras till att aktivt medverka i själva genomförandet, kartläggningar och uppföljningar för att samla in och registrera data, utvärderingar för att analysera och värdera insamlade data för djupare förståelse och vägledning inför förändringar i verksamheter, forskning för att söka ny och generellt användbar kunskap. I enkäten ställdes frågorna ”vilka typer av uppgifter/stöd arbetar RSS mest med?” respektive ”vilka typer av uppgifter/stöd arbetar ni mest med?” Deltagarna skulle svara genom att kryssa för de tre vanligaste alternativen (se bilaga 4).

FoU-miljöer som ingår i RSS uppskattar att RSS har fler uppdrag som handlar om processtöd och kartläggningar. Tydligt är att FoU-miljöer oftare har uppdrag om utbildningar och i mycket större utsträckning än RSS har uppdrag om utvärderingar och forskning. Under svarsalternativet ”annat” uppges RSS ha uppdrag som rör samordning, kontakter med nationella aktörer och nätverksarbete.

Eftersom begreppet processtöd är brett ställdes frågan om skillnaden mellan FoU-miljöers och RSS:ers processtöd i workshoppar. Både av enkät- och intervju svaren framgår att FoU-medarbetare ofta bidrar i uppdragen med vetenskapsmetodologisk kompetens och att RSS-medarbetare bidrar med sakkunskap, processledning, nätverksansvar och verkar som samordnare. Av dessa fjorton FoU-miljöer som är med i RSS uppger de flesta att samarbetet mellan medarbetare från RSS respektive FoU-miljön i början av ett uppdrag är tätt. Därefter kan beslut fattas om huruvida ansvaret för uppdraget ska läggas på antingen FoU-miljön eller RSS, eller om hur de ska fördela ansvaret sinsemellan i uppdraget. Ett citat från en intervjuad FoU-chef, där RSS:en och FoU-miljön arbetar nära varandra är:

”Hur ska RSS stödja nya SoL om inte FoU-miljöer är med mer?
De måste hänga ihop”

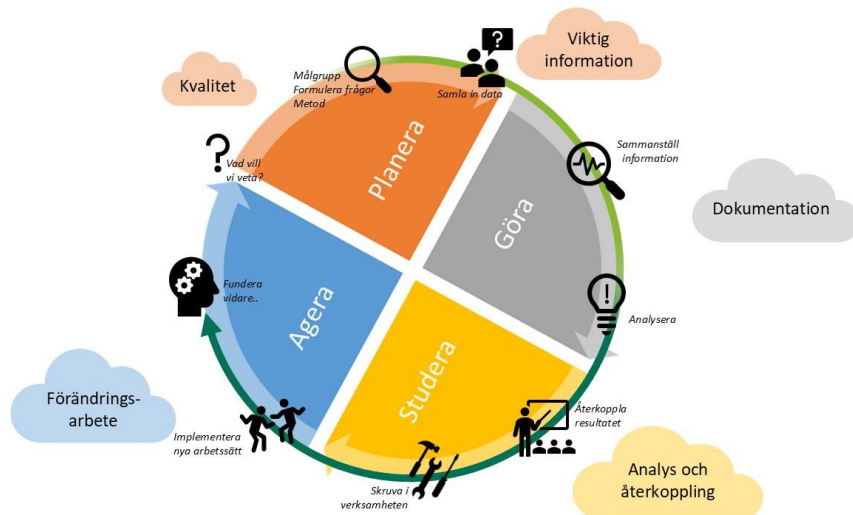
I flera kommentarer i enkäterna och intervjuerna uttrycks en osäkerhet om förhållandet mellan FoU-miljöerna och RSS:erna, som också framkommer i FoU Velfärds rapport [6]. Även om många FoU-miljöer som är med i RSS ser fördelar med ett nära samarbete dem emellan, anger flera att ett förtydligande av deras respektive roller kan behövas.

Lokal kunskapsproduktion

FoU-miljöer anger i enkäten att de använder många olika metoder i uppföljningar, utvärderingar och forskning. Det gemensamma är att kunna ge snabb återkoppling av resultat till kommuner och verksamheter samt att ge stöd i egengranskningar som kommuner/verksamheter kan göra själva.

Flera FoU-miljöer kan visa hur uppföljning sker i ”sina” kommuner från planering av strategiska frågor inför insamlande av data om målgrupper till uppföljning av förändringsarbetet. Dessa processer grundar sig oftast på en modell – se figur 2, med olika steg i ett förändringsarbete: planera, göra, studera och agera (PDSA- Plan, Do, Study, Act). I PDSA-modellen prövas en förändring först i mindre skala. Utfallet observeras och analyseras utifrån mätvärden och observationer.

Figur 2. Modell för arbete med uppföljning.

Källa: Återgiven med tillåtelse av FoU Socialtjänst Region Västerbotten.

Individbaserad systematisk uppföljning

Avgörande för en kunskapsbaserad socialtjänst är att systematiskt ta fram lokal kunskap om målgrupper, deras behov, vilka insatser de får samt om huruvida och hur deras livssituationer förändrats efter insats [2, 3]. Ett verktyg bland flera för att göra detta är individbaserad systematisk uppföljning, ISU. Socialstyrelsen och SKR erbjuder tillsammans utbildningar i ISU för kommunerna. På den nationella webbsidan Kunskapsguiden.se finns både utbildningar och verktyg att ta del av. Nedan beskrivs dels hur FoU-miljöerna arbetar och ser på sin roll vad gäller individbaserad systematisk uppföljning, dels kommunernas behov av och hinder för att kunna genomföra sådana uppföljningar.

Drygt hälften av FoU-miljöerna har idag uppdrag om att stödja individbaserad systematisk uppföljning (14 av 24). Även där andra arbetar med individbaserad systematisk uppföljning kan stöd från FoU-miljöer behövas:

”Många utanför enheten FoU kan beskriva vad individbaserad systematisk uppföljning är men genomförande/stöd är primärt kopplat till FoU-enheten.” (Enkät G)

FoU-miljöerna framhåller att deras medverkan kan behövas för att informera om hur individbaserad systematisk uppföljning kan användas och analyseras i kommuner och verksamheter. FoU-miljöerna svarar i enkäten att deras kompetens är hög eller mycket hög. I kommentarer och intervjuer anges att man vid behov kan få kompetensen via uppdrag. Det rör sig då om kompetens i att installera och använda de digitala verktygen men framför allt om kompetens i att genomföra analyser på vetenskaplig grund.

Individbaserad systematisk uppföljning kan användas när kommuner/stadsdelar går ihop för att ta fram statistik på både verksamhets- och länsnivå. I dagsläget finns några exempel på detta och fler former håller på att utvecklas – se NUSO på sida 29. Ett sådant samarbete kan även leda till skapandet av nationella nätverk för forskning och utveckling kring olika teman. Ett flertal av de tillfrågade framhåller vikten av att koppla individbaserad systematisk uppföljning till en nationell informationsstruktur. Man nämner också att uppföljningen bör kopplas till ett *socialtjänstdataregister* som blir stabilt och långsiktigt. Positiva följder kan bli att resultaten används både i och mellan kommuner, regioner och nationellt samt att dokumentationstrycket inom socialtjänsten minskar.

Kommuner behöver olika former av analysstöd

Data från individbaserad systematisk uppföljning blir användbara först när de analyserats och kopplats till den egna verksamheten. Analysen kan handla om reflektioner kring målgrupper, om att vara uppmärksam på bortfall och om att koppla resultaten till aktuella forskningsresultat. Analysresultaten kan även bilda en värdefull grund för arbetet med verksamhetsutveckling. Både i enkäterna, i intervjuerna och i workshopparna framhålls att kommunerna behöver kompetens i att analysera data för att själva kunna analysera och använda sina lokala data.

Analysstöd är ett vitt begrepp. Exempel på olika former av analysstöd som framkommit är:

- ett system för att samla in lokala data
- ett stödmaterial med beskrivningar och frågor som kan ställas till data
- en person med analytisk kompetens för att analysera data och kunna ta fram aktuell forskning
- ett kommungemensamt stöd som är kopplat till en specifik FoU-miljö, som mer syftar till att bygga en struktur med analyskapacitet för en region.

Implementering av arbetssätt och metoder

I en kunskapsbaserad socialtjänst ingår att använda arbetssätt och metoder som är baserade på bästa tillgängliga kunskap om de målgrupper man möter [3]. Även om mycket av kommunernas arbete är kunskapsbaserat kan en verksamhet behöva förändra ett arbetssätt eller implementera nya arbetssätt och metoder, vilket innebär att man avvecklar dem som inte längre används [3]. FoU-miljöernas uppdrag och syn på detta beskrivs nedan.

FoU-miljöers roll i implementering av arbetssätt och metoder beskrivs i en intervju med en FoU-chef:

”Inför den nya SoL är FoU-miljöernas viktigaste roll att implementera/realisera ny kunskap. Kunskap om hur man får in aktuell kunskap i systemet genom att förstå och reflektera över sin egen verksamhet.”

Uppdrag om implementering av arbetssätt och metoder har alla FoU-miljöer enligt enkätsvaren, om än i olika utsträckning. Landsbygdsregioner verkar ha en mindre andel implementeringsuppdrag och dessa handlar mer sällan om direkt implementering utan mer om utbildningsdagar i implementeringskunskap, om att skapa ett forum för erfarenhetsutbyte, om att fungera som bollplank och om att ge handledning.

Fler FoU-miljöer i tätortsregioner än i landsbygdsregioner anser sig ha tillräckligt med resurser för implementering av nya arbetssätt och metoder. I workshopparna framhölls vikten av att uppmärksamma de skilda möjligheter som stora respektive små kommuner har för att klar den uppgiften. En tredjedel av FoU-miljöerna uppgav att andra aktörer, inklusive RSS, ses som en resurs som arbetar med implementering. Man underströk kommunernas och verksamheternas eget ansvar för att se till att det finns lokala personer, ”möjliggörare”, som har implementeringskompetens.

De flesta av FoU-miljöerna anser sig ha kompetens i att stödja implementering. De som saknar kompetens i nuläget uppger att de kan anlita personer med den kompetensen om de får resurser för det. Majoriteten av FoU-miljöerna använder nationellt framtaget stödmaterial för implementering. De flesta har även eget framtaget material.

Nationellt stödmaterial finns men behöver kompletteras

Socialstyrelsen och SKR kan idag erbjuda mycket information och många stöd om implementering och individbaserad systematisk uppföljning.

Enigheten är stor om att dessa stödmaterial är kända och använda av FoU-miljöerna. Det finns emellertid ett behov av mer konkreta beskrivningar av hur man kan skapa förutsättningar för ett kunskapsbaserat arbete.

Information direkt till chefer och politiker efterfrågas särskilt

Information och stöd kan behöva anpassas för att i högre utsträckning nå chefer och politiker. Dessa anses som särskilt viktiga men svårnådda att nå med information om vad det innebär att bedriva en kunskapsbaserad verksamhet. I resultaten från enkäterna och intervjuerna uttrycks en förståelse för att socialtjänstens chefer inför omställningen har mycket att ta ställning till. Men med det följer en risk för att lokal kunskapsuppbyggnad och kvalitetssäkrad implementering glöms bort eller nedprioriteras. Därutöver nämns att man inom socialtjänsten ofta har liten kännedom om FoU-miljöer och om hur de kan utnyttjas. Som en följd av det kan kommunernas uppdrag till FoU-miljöerna bli otydliga, vilket innebär en risk för att uppdragsgivarnas förväntningar inte uppfylls.

Stöd i uppföljning efterfrågas av kommuner

Kommunernas intresse för att arbeta mer kunskapsbaserat märks i enkätsvaren och lyfts av flera intervjupersoner. De allra flesta FoU-miljöer (22 av 24) har idag uppdrag eller projekt som innebär att ge stöd inför omställningen till den nya socialtjänstlagen. I enkäten tillfrågas de om vilka områden som de uppfattar att kommunerna anser som viktiga i det arbetet.

I enkäten finns frågan ”Vilka områden anses av era kommuner som viktigast att *implementera* inför den nya socialtjänstlagen? – flera alternativ kan kryssas för.” Alternativen är tagna utifrån den nya socialtjänstlagens nyckelord. Rangordningen visar att alla FoU-miljöer ser att kommuner som har kontakt med FoU-miljöer har intresse av att arbeta med uppföljning (24 svar). Svarsalternativet ”uppföljning” kan innebära både introduktion i uppföljning och att bygga strukturer för uppföljning. Dessutom kan man använda uppföljning i uppdrag som handlar om implementering av tillgänglighet och förebyggande arbete. Därefter följer förebyggande arbete (18), kunskap om forskning (14) och tillgänglighet (8), se bilaga 5.

I kommentarer beskriver FoU-miljöerna att de både har uppdrag om ökad kännedom om kunskapsbaserade metoder inom socialtjänsten som helhet, och uppdrag inom specifika områden, inklusive stöd för processledare i kommunerna inför omställningen. Exempel på former för uppdragen som anges är utbildningsdagar, nätverk och processtöd. FoU-miljöerna får uppdrag från kommuner om individbaserad systematisk uppföljning inom

några områden, om behovsanalyser, om uppföljning av och forskning på omställningen samt uppdrag om att utarbeta arbetssätt för att ta fram beprövad erfarenhet.

Hinder inför omställningen

Både i kommentarer i enkäterna, i intervjuerna och i workshopparna nämns hinder inför omställningen. Resursbrist nämns som det största enskilda hindret för kommunerna och handlar om tids- och budgetpressade organisationer där chefer har svårt att avsätta tid till medarbetarna för både utbildning och reflektion av lokala data samt verksamhetsutveckling.

Andra hinder som påtalas är att kommunernas verksamheter även regleras av andra lagar vid sidan av socialtjänstlagen, som de också behöver ta hänsyn till. Mer långsiktiga strategier, både inom och mellan kommuner, med en planering för samordning av uppdrag, efterlyses av många. Likaså framhålls behovet av samverkan och överenskommelser inom och mellan kommuner.

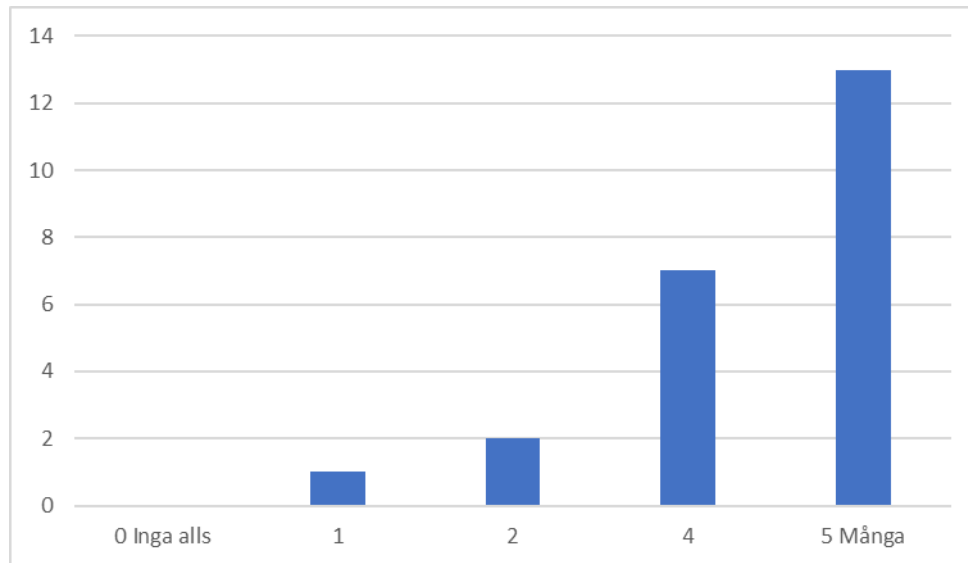
FoU-miljöer inom socialtjänsten har inte samma tydliga struktur som kunskapsstyrningen inom hälso- och sjukvård att luta sig mot. Chefers och politikers medvetenhet om vilka kompetenser som behövs i en kunskapsbaserad socialtjänst beskrivs av många som låg. Det handlar om kompetenser i implementering, i att ta fram aktuell forskning och i att analysera statistik för att kunna ta tillvara den kunskap som kommunerna själva producerar. Denna kompetensbrist leder till svårigheter för kommuner att formulera behov och ge tydliga uppdrag till FoU-miljöerna.

Glesbygdskommuner saknar resurser för att ensamma genomföra implementering av både metoder och systematisk uppföljning, vilket påtalas både i enkäterna, i intervjuerna och i workshopparna.

FoU-samarbete för ökad lokal kunskapsproduktion

Att ta fram lokal kunskap är av största vikt för en kunskapsbaserad socialtjänst [1, 2, 5]. FoU-miljöerna har idag uppdrag både från enskilda kommuner och kommungemensamma om att ta fram lokal kunskap. Ett samarbete mellan FoU-miljöer skulle kunna skapa en överblick över lokal kunskapsproduktion som dokumenteras i FoU-rapporter. Ett samarbete mellan FoU-miljöer kan också minska kunskapsluckor som uppmärksammas på både regional och nationell nivå. Av den anledningen ställdes frågan hur FoU-miljöerna ser på att samarbeta mer med varandra. De tillfrågades även om sin syn på möjligheter och hinder för att ta fram ny vetenskaplig kunskap.

Diagram 3. Finns det fördelar av samarbete med andra FoU-miljöer utifrån den nya socialtjänstlagen?

En majoritet av FoU-miljöerna ser positivt på att samarbeta med andra FoU-miljöer utifrån den nya socialtjänstlagen. Många FoU-miljöer betonar att detta kan ha stora fördelar när behoven är likartade. Samarbete kring forskning ses som mycket positivt av så gott som alla FoU-miljöer, även om ett sådant samarbete i dagsläget generellt uppges vara litet.

Nationella projekt

NUSO – en nationell uppföljning av socialtjänstens omställning

Ett exempel på ett nationellt projekt som har förutsättningar för ett sådant samarbete nämns: NUSO – Nationell Uppföljning av Socialtjänstens Omställning, som FoU Välfärd Värmland och Karlstads universitet genomför på uppdrag av SKR. Under 2025 påbörjas arbetet att med FoU-miljöer och/eller RSS:er stödja kommuner utifrån resultat från NUSO. Drygt 130 kommuner/stadsdelar deltar i studien. Samarbetet kan, tillsammans med utvecklingsarbete, leda till en kunskapsnod, ett forskningsnätverk, och minska kunskapsluckor både på lokal, regional och nationell nivå.⁸ Denna form av kunskapsnod nämns av flera FoU-miljöer som intressant att utveckla kring flera teman i framtiden

⁸ Nationell Uppföljning av Socialtjänstens Omställning (NUSO) innebär individbaserad systematisk uppföljning med forskningsstöd om barn och unga med målsättningen att skapa nationell, regional och lokal kunskap om utgångsläget inför ny socialtjänstlag samt följa förändringar över tid. <https://skr.se/framtidenssocialtjanst/kunskapochstod/nationelluppfoljningnuso.79633.html>

Två projekt som handlar om att testa modeller

Två pågående nationella samarbetsprojekt på Socialstyrelsen nämns som positiva initiativ. Båda innebär att testa modeller tillsammans. Målet för **det ena projektet** är att bidra med systematisk kunskap om metoder och arbetssätt, för vilka det saknas vetenskapliga studier. Projektet går ut på att utveckla och testa en modell för att göra samordnade utvärderingar på flera FoU-miljöer samtidigt. Temat är differentiering av arbetsuppgifter i äldreomsorgen. Andra målsättningar är att synliggöra FoU-miljöerna mer på nationell nivå och främja en bredare spridning av den kunskap som de producerar. **Det andra projektet** handlar om att testa ”Lovande arbetssätt” som är ett sätt att ta fram beprövad erfarenhet genom att strukturerat och systematiskt beskriva nya eller etablerade arbetssätt som kan ligga till grund för fortsatt kunskapsutveckling.

Samarbetsformer

Klustersamarbete

Framtida klustersamarbete mellan FoU-miljöer nämns som en annan form av samarbete, där olika kompetenser som används i uppdrag nämns som en form. Detta kan leda till ökad kunskap både lokalt och nationellt. Exempel som nämns i enkäten är behovsanalyser, individbaserad systematisk uppföljning och andra modeller för uppföljning.

Erfarenhetsutbyte

Flera av de tillfrågade framhåller, både i enkäterna, intervjuerna och workshopparna att erfarenhetsutbyte kan stärka FoU-miljöernas identitet och synliggöra FoU-miljöers roller för andra.

”Om det finns likartade behov – så skulle det vara fördelaktigt att kunna samla den lokala kunskapsproduktionen mer övergripande så att det kan vara en grund för både vetenskap och samlad nationell beprövad erfarenhet.” (enkät G)

Skillnader mellan FoU-miljöer försvårar samarbete

I enkätsvaren nämns svårigheter att samarbeta på grund av FoU-miljöernas skillnader vad gäller uppdrag och resurser. Andra svårigheter som nämns är att samarbete kan vara alltför resurskrävande och ta tid från stödet till kommunerna. Eftersom kommuner är FoU-miljöernas största uppdragsgivare råder även en enighet om att kommunerna måste se en nytta med ett samarbete mellan flera FoU-miljöer och med nationella aktörer. Även här betonas FoU-miljöernas olika förutsättningar för att delta i forskningssamarbete:

”... för oss, som inte tillhör de mest resursstarka FoU-miljöerna inom sociala välfärdsområdet (och inte heller RSS), är det ett stort arbete som ska göras av en relativt liten verksamhet...”.
(enkät X)

Ytterligare en svårighet är att FoU-verksamheter ofta har avtal med kommuner som uppdragsgivare och som sträcker sig över några år. Vid varje ny avtalsperiod finns en risk för att resurstilldelningen förändras eller att resurser inte finns tillgängliga, vilket påverkar kontinuiteten.

Nätverk och samordning

En nationell samordning, med Socialstyrelsen, SKR och SBU, och med nationella nätverk som RSS och Partnerskapet, upprepas ofta som självklar och nödvändig. Flera av de FoU-miljöer som ingår i RSS nämner att detta nätverk finns och att det kan användas i högre utsträckning än idag för att minska risken för att olika regionala och nationella instanser krockar eller dubbelarbetar. Några önskar ett förtydligande av vilka roller och funktioner som ligger på regional respektive nationell nivå.

”Det är många olika stödfunktioner på en mängd olika nivåer som är aktiva eller söker en roll inför omställningen till ny socialtjänstlag. Storstockholm, Länsstyrelsen (kanske), SKR och Socialstyrelsen för att nämna några. Vilka ska kommunerna och FoU-miljöer vändas sig till och i vilka frågor?
Svårnavigerat!” (enkät N)

FoU-miljöernas deltagande och synlighet i RSS-nätverken bedöms olika i enkäterna, intervjuerna och workshopparna. Några anser att RSS:er lyfter FoU i nationella nätverk. Andra anser att FoU-miljöer behöver uppmärksammas mer för sin roll och sina möjligheter att både stödja och upprätthålla ett vetenskapligt förhållningssätt i uppdrag. En intervjuperson beskriver en form av samarbete som mycket givande:

” FoU-representanter deltar i RSS nätverk både regionalt och nationellt. Vi arbetar enligt en modell som kombinerar forskning och utveckling i nära samarbete med kommuner. Samskapande från utformning till genomförande och omsättning av resultat. ”

Partnerskapet nämns som ett exempel där nationell samordning görs. Några av de större FoU-miljöerna nämner universitet och högskolor som viktiga och regelbundna samarbetspartner i forskning och för lärande och erfarenhetsutbyte. Intresseföreningen FoU Välfärd uppger att de, förutsatt att de får ekonomiska medel, kan ha en samordnande roll för FoU-miljöerna

vad gäller forskning om nationella kunskapsluckor⁹. Det kan även ge en ökad kännedom om varandras uppdrag och projekt. Några av de större FoU-miljöerna nämner universitet och högskolor som viktiga och regelbundna samarbetspartner i forskning, lärande och erfarenhetsutbyte.

Stöd från nationell nivå

Resultaten i denna kartläggning ska användas i nationell planering inför införandet av den nya socialtjänstlagen. FoU-miljöerna tillfrågades därför om vad de ser för behov av stöd från den nationella nivån. Svaren har ett brett spektrum – allt från önskemål om konkreta tips till långsiktiga önskemål. Från flera håll framhålls önskemål om att man från nationellt håll riktar information direkt till chefer och politiker om hur implementeringen kan genomföras i det praktiska arbetet och i ledarskapet. Man nämner särskilt att chefers kännedom om vad individbaserad systematisk uppföljning är och om hur den kan användas i socialtjänstens utvecklingsarbete behöver öka¹⁰ samt att man i den egna organisationen behöver ha tillgång till kompetens i implementering och i att ta fram aktuell forskning. En intervjuad socialchef uttryckte det på detta sätt:

”Vi chefer behöver som en rektorsutbildning.”

Några nämner att det redan finns en hel del material och information men att detta behöver paketeras om till enklare information om vad de första stegen i övergången till en kunskapsbaserad praktik kan vara. Informationen behöver även visa på vikten av samordning, både inom den egna organisationen, inom den enskilda kommunen och med andra kommuner. Gemensamma överenskommelser kan slutas om exempelvis uppdrag till FoU-miljöer.

Flera ser att det är svårt för kommunerna som uppdragsgivare att formulera behov och uppdrag. Ett sätt att komma över denna svårighet, som nämns av flera, är att chefer i socialtjänsten får en ökad kännedom om vad de kan använda FoU-miljöer till i en kunskapsbaserad socialtjänst. Det kan både handla om stöd för individbaserad systematisk uppföljning och stöd i en förändringsprocess. Många påpekar att det även behövs stöd för att avveckla gamla metoder och arbetssätt som inte ska användas i verksamheten längre.

⁹ Modellen Lokala behov av kunskap syftar till att, med stöd av RSS:er, identifiera kommunernas behov av kunskap och kunskapsstöd i socialtjänsten, så att de nationella kunskapsmyndigheterna kan ta fram nya eller anpassade kunskapsstöd på nationell nivå.

¹⁰ En generell kurs om individbaserad systematisk uppföljning för chefer tas fram inom Yrkesresan. Kursen görs av Göteborgsregionen i samarbete med SoS och SKR och beräknas vara klar sommaren 2025.

Ökad målgruppsanpassning och tydligare definitioner önskas

Många har önskemål om fler pedagogiska verktyg och informationsmaterial om individbaserad systematisk uppföljning som är anpassade för olika målgrupper, såsom chefer, projektledare och användare. I svaren nämner några även vikten av få exempel på hur mindre kommuner kan arbeta med uppföljning, analys och förbättringsarbete. Man önskar även fler möjligheter till konkret stöd och teknikstöd för Socialstyrelsens digitala verktyg för individbaserad systematisk uppföljning.¹¹ Några FoU-miljöer nämner att man på nationell bör vara medveten om att material och information behöver målgruppsanpassas till medarbetare som saknar akademisk utbildning.

Vissa begrepp behöver förtydligas

Gemensamma definitioner på flera av de begrepp som beskrivs i den nya socialtjänstlagen anses behövas både i kommunernas arbete och i samarbetet mellan FoU-miljöer. Exempel på sådana begrepp är:

- En kunskapsbaserad socialtjänst. Osäkerheten om innebörden anses stor i kommuner, hos chefer och hos politiker.
- Implementering. Det är ett vitt begrepp som kan beskrivas på olika sätt.
- Vetenskap och beprövad erfarenhet. Beprövad erfarenhet behöver förklaras och det behövs modeller för att beskriva begreppet.

En synpunkt som framkommit är att man bör använda gemensamma begrepp i individbaserad systematisk uppföljning och i socialtjänstdataregister. Begreppen kan användas både lokalt, regionalt och nationellt. Detta skulle kunna minska arbetsbelastningen och öka motivationen för att samla in data. Ett hinder i dagsläget är emellertid att många kommunala verksamhetssystem inte kan användas för individbaserad systematisk uppföljning.

Omställningsmedel efterfrågas

Omställnings-/utvecklingsmedel till redan ekonomiskt pressade kommuner är ett återkommande tema i kommentarerna i både enkäterna, intervjuerna och på workshopparna. Exempel på former som nämns är:

¹¹ SU reg. Socialstyrelsen har tagit fram en programvara med anpassade verktyg för individbaserad systematisk uppföljning som benämns SU-verktygen. Dessa kan användas för att registrera och sammanställa uppgifter och innehåller en struktur som underlättar individbaserad systematisk uppföljning.

- Riktade och långsiktiga medel, gärna tillsammans med FoU-miljöer, för att kommunerna ska kunna prioritera omställningen och minska osäkerheten i kommunerna.
- Riktade medel för individbaserad systematisk uppföljning.
- Riktade medel till FoU-miljöer för att kunna stödja kommunerna.
- Medel till mindre FoU-miljöer för att säkra en minsta gemensam nämnare i FoU-kompetens för alla kommuner. Även kommuner utan FoU-miljöer behöver uppmärksammas.

Lyhördhet och dialog önskas

Inför omställningen till den nya socialtjänstlagen nämns att det är viktigt att man på nationell nivå är medveten om kommunernas olika förutsättningar och därför bör vara lyhörd, skynda långsamt och ha en dialog med kommunerna samt visa på tydliga steg i arbetet. De nationella aktörerna anses behöva bättre kännedom om praktiken för att på rätt sätt kunna förmedla budskap och material. FoU-miljöers kompetens kan i vissa uppdrag vara stöd i detta ”översättningsarbete”. Möjligheter till forum för dialog och samarbete efterlyses också och man uttrycker att Socialstyrelsens deltagande kan vara viktigt. Positiva exempel på dialog som nämns är det pågående omställningsarbetet inför den nya lagen och inhämtandet av synpunkter om kunskap och forskning som Socialstyrelsen arbetar med/kommer att arbeta med.

FoU-miljöerna önskar bli utnyttjade mer

Flera FoU-miljöer anser att de ofta blir bortglömda från nationellt håll som en möjlig resurs, både i omställningen till den nya socialtjänstlagen och i arbetet med att minska kunskapsluckor inom socialtjänsten. På frågan om hur FoU-miljöer kan stödjas och användas föreslås följande:

- Skapa en gemensam databas för FoU-rapporter som visar på den kunskap som FoU-miljöer tar fram, både för andra FoU-miljöer, för kommuner och nationellt.
- Tillsätt en samordnare som ska ha överblick över FoU-landskapet och hålla kontakt med den nationella nivån. Med en god överblick kan kontakten mellan kommuner och regioner underlättas. Fler kommer att kunna dela erfarenheter av projekt som bedrivs i landet. Mindre FoU-miljöer kan få stöd i särskilda frågor och utmaningar.
- Skapa ett nationellt nätverk för FoU-chefer inom socialtjänsten, där de kan byta erfarenheter och se ökade möjligheter till samarbete.
- Säkra att Socialstyrelsen fortsätter med seminarier för FoU-miljöer för att stärka praktisknära forskning.

- Inled ett samarbete om kompetensutveckling för forskare på FoU-miljöer. Det skulle även kunna stärka samsynen och identiteten som praktisknära forskare.

En farhåga som nämns är att den nationella nivån blir styrande, vilket den inte får bli. Det är kommunerna som är FoU-miljöernas främsta uppdragsgivare. Här ses Partnerskapet, RSS och Nationell samverkansgrupp för kunskapsstyrning i socialtjänsten (NSK-s) som möjliga kanaler för att lyfta teman.

Analys och sammanfattande diskussion

I en kunskapsbaserad socialtjänst finns en organisation som stärker kvaliteten i sin verksamhet genom att utveckla sina arbetssätt för att bygga in olika former av kunskap och fakta när man planerar, genomför och följer upp sin verksamhet. Det innebär att stärka förmågan att systematiskt få kännedom om exempelvis verksamhetens målgrupper, om vem som får vilken insats, om och hur brukarens livssituation förändras efter genomförd insats och om hur brukaren uppfattar kontakten med socialtjänsten.

Den nya socialtjänstlagen ställer ökade krav på att socialtjänsten arbetar med metoder och insatser som bygger på vetenskap och beprövad erfarenhet och att det sker medvetna val om vilken kunskap man bygger socialtjänstens verksamhet på. Kunskap om aktuell forskning är alltså en del i en kunskapsbaserad socialtjänst [13].

Nya SoL gör det än mer angeläget att titta på hur strukturen i och kring kommunernas socialtjänst ser ut och vilka förutsättningar det finns för att stärka en kunskapsbaserad socialtjänst. FoU-miljöerna eller motsvarande utgör en del av denna struktur.

Sammantaget visar denna kartläggning, liksom tidigare rapporter, att FoU-miljöer har goda möjligheter att stödja denna omställning [2, 14]. Men med stor variation i grundförutsättningar, avsaknad av långsiktiga strategier och finansiering, och kommunernas varierande mottaglighet och möjligheter i omställningen, behöver FoU-miljöerna stöd från nationellt håll.

Identifierade utmaningar och behov

Nedan beskrivs först hinder och möjligheter att arbeta i enlighet med den nya socialtjänstlagen. Därefter ges förslag på nationella aktiviteter som kan stödja FoU-miljöerna och socialtjänsten i omställningen.

Kommunernas pressade läge

Kommunerna har en fortsatt svår ekonomisk situation som kommer att påverka omställningen för socialtjänsten [15, 16, 17]. Socialtjänsten står även inför många utmaningar vad gäller kompetensförsörjning, såväl inom individ- och familjeomsorgen som inom äldreomsorgen [9, 16, 17, 18]. En annan försvårande faktor är den låga kännedomen hos chefer inom socialtjänsten om FoU-miljöer som en resurs för att stödja ett kunskapsbaserat arbetssätt [19]. Förankring och aktivt ägarskap är förutsättningar för att FoU-miljöer ska kunna verka långsiktigt, men de kommuner som beställer uppdrag av FoU-miljöer skiftar och ibland finns en

bristande beställarkompetens. Detta kan bidra till att den potential som finns i systematisk uppföljning och förbättringsarbete inom socialtjänsten inte har realiserats i någon högre grad [1, 2].

Glesbygdskommuners utmanande situation

Glesbygdskommuner har en på många sätt svårare situation när det gäller ekonomiska resurser, att rekrytera personal och att få personal med specialistkompetens [2, 13, 14, 18, 19, 20]. Det handlar även om att metoder inte alltid är anpassade till verksamheter med få brukare, vilket kräver andra former av implementering. För att en metod ska finnas tillgänglig kan flera kommuner behöva samarbeta. Även om exempel på kommunsamarbete redan finns efterlyses beskrivningar på hur metoder och arbetssätt kan användas i glesbygdsområden. Samma sak gäller för individbaserad systematisk uppföljning, där enskilda kommuner kan ha alltför få brukare att beskriva och följa upp [18].

Flera steg i ett kunskapsbaserat arbetssätt

Kunskap om målgrupper, om deras behov och om hur och huruvida deras livssituation förändras efter genomförda insatser kan bland annat fås genom individbaserad systematisk uppföljning. Socialstyrelsen och SKR har material och utbildningar i ämnet. I kartläggningen framgår att FoU-miljöer ser att socialtjänsten har ett ökande behov av att kunna analysera de data som inhämtas genom individbaserad systematisk uppföljning. FoU-miljöer har kompetens i att göra detta men saknar resurser för att stödja alla kommuner. Mindre kommuner skulle kunna samarbeta om kommunöverskridande uppdrag, där FoU-miljöer kan ge särskilt analysstöd. Större kommuner behöver i högre utsträckning ha denna kompetens själva.

Ett steg i analysarbetet är att ha kunskap om aktuell forskning om både målgrupper och insatser. Även här kan FoU-miljöer ge stöd genom egen kompetens i ett område eller genom kompetens i forskningssökning och i att kritiskt granska forskningsresultat. Det sista steget i analysarbetet är att överväga huruvida en verksamhet behöver förändras, exempelvis genom att implementera nya metoder eller nya arbetssätt. Även här ses FoU-miljöer som en resurs genom sin kompetens i hur ett systematiskt implementeringsarbete kan genomföras.

Stärka verksamheters förmåga att ta emot och använda befintlig kunskap

Utbudet av nya metoder och kunskapsstöd ses som stort för kommuner och verksamheter [3] och det kan vara svårt att förstå vilka metoder som dels är

lämpliga för verksamheternas målgrupper, dels passar de lokala förutsättningarna [19]. Socialstyrelsens och SKR:s material om implementering finns tillgängligt och används av FoU-miljöer som alla har implementeringsuppdrag, om än i mycket olika utsträckning. Uppdragen handlar sällan om direkt implementering utan oftast om att hålla utbildningsdagar i implementeringskunskap, skapa forum för erfarenhetsutbyte, ge handledning och fungera som bollplank.

Kommunerna har ett eget ansvar för att anlita personer som kan implementering. Små kommuner, som inte har möjlighet att göra det, kan istället få stöd av FoU-miljöer. Även RSS:er nämns i kartläggningen som en viktig resurs i samband med implementering. Vid större implementeringar ses olika metoder tillsammans med snabba återkopplingar i uppföljningar och utvärderingar som uppgifter för FoU-miljöer. Resultaten kan leda till regional och nationell kunskap och utgöra underlag för forskning.

FoU-miljöer – en resurs för att producera ny kunskap

FoU-miljöer med tillgång till kompetenser med ett vetenskapligt förhållningssätt och grund i vetenskapliga metoder, tillsammans med en närhet till praktiken och med möjligheter att ge snabba återkopplingar, kan ses som en viktig resurs i skapandet av strukturer för lokal kunskap och forskning. I förbättringsarbetet kan FoU-miljöers kompetenser användas som kvalitetssäkring. De kan vara en resurs både i enskilda kommuner, i kommungemensamma uppdrag och vid nationella kunskapsluckor.

Önskar en digital kunskapsbank

SBU tar fram kunskapssammanställningar och beskriver kunskapsluckor. Dessa används både i Socialstyrelsens arbete och som stöd för att visa vikten av forskningsmedel och behov av forskning. Socialstyrelsen ser här fördelar med att kunna arbeta med kunskapsluckor tillsammans med FoU-miljöer [3]. Ett samarbete kan skapa ny kunskap även på regional och nationell nivå. FoU-miljöers löpande återkoppling av resultat till lokalt utvecklingsarbete kan även användas regionalt och för forskning. Exempel på denna form finns redan och fler kan utvecklas. FoU-miljöer framhåller att en viktig förutsättning är att kommuner uppfattar nyttan av att delta. Partnerskapet och RSS nationella nätverk kan fungera som viktiga förbindelselänkar i denna typ av uppdrag.

FoU-miljöer producerar redan idag många rapporter om lokal kunskap som kan vara till gagn för andra men som oftast inte når utanför den egna verksamheten eller den egna kommunen. En digital kunskapsbank efterfrågas, där FoU-rapporter samlas. Det kan vara ett första steg i att få en

mer nationell överblick, vilket i sin tur kan medföra ett ökat samarbete både mellan FoU-miljöer och med Socialstyrelsen.

Behov av att utveckla beprövad erfarenhet

Socialtjänsten möter brukare som har behov för vilka evidensbaserade metoder saknas. Då används istället arbetssätt och rutiner som, om de systematiskt dokumenteras och följs upp, kan bli beprövad erfarenhet som kan spridas till andra. Denna kunskap behöver beskrivas och reflekteras över av både av praktiker och brukare samt kopplas till forskning. Behovet av att utveckla beprövad erfarenhet är stort [3]. En enhetlig modell med gemensamma definitioner att samlas kring saknas. FoU-miljöer, med sin närhet till praktiken, ses som möjliggörare för ett sådant arbete. Som ett första steg samarbetar Socialstyrelsen med några FoU-miljöer för att pröva en modell (se sida 29 – Lovande arbetssätt).

Socialtjänstdataregister efterfrågas

Förhoppningar om att ett socialtjänstdataregister ska underlätta kommunernas arbete med individbaserade systematiska uppföljning uttrycks flera gånger i kartläggningen. Ett förslag som framkommer är att Socialstyrelsen ska få stöd för att samla in uppgifter, exempelvis om insatser, orsaker, behov och måloppfyllelse. Socialstyrelsens samlade bild är att många kommuner är positiva till att använda statistik och uppföljning på både lokal och nationell nivå. Men många utmaningar, som exempelvis ett stort behov av systemstöd som medför höga kostnader för kommunerna, innebär att detta kommer att ta tid att förverkliga [9]. Socialstyrelsen ser att en utökad användning av lokalt producerade data kan bidra till att stärka kvaliteten lokalt i socialtjänstens verksamhet. Lokala frågor och behov av uppföljning kring exempelvis målgrupper och insatser kommer alltid att finnas, oavsett hur utvecklade de officiella socialtjänstregistren är eller hur forskningen utvecklas. Kommunernas lokala uppföljning blir avgörande för att följa den egna verksamhetens utveckling och kvalitet. Uppgifter som ska in i nationella register ställer höga krav på entydighet och objektivitet och kommer inte att fullt ut täcka behoven av data vid lokal uppföljning. Bägge delarna – både lokala och nationella uppföljningar – behövs alltså för att kunna bygga en kunskapsbaserad socialtjänst.

Socialtjänstens chefer och politiker är viktiga målgrupper

Att nå ut till kommunerna med budskap om vilka faktorer och funktioner som gynnar omställningen till en kunskapsbaserad socialtjänst blir, som kan utläsas av beskrivningen ovan en utmaning.

En medveten och engagerad ledning, som stödjer alla delar i förändringsprocessen, är den enskilt viktigaste förutsättningen för en lyckad implementering av nya arbetssätt [13]. Detta faktum indikerar att information från nationell nivå om vilka kompetenser som kan behövas inför omställningen, som *direkt riktar sig till socialtjänstens chefer*, kan vara nödvändig.

I denna kartläggning och i andra rapporter påtalas svårigheter för FoU-miljöer att nå chefer och politiker, vars kännedom både om vilka kompetenser som kan behövas inför omställningen och om vad FoU-miljöer kan erbjuda för stöd kan vara låg [19]. En följd är att kommuner som beställare av uppdrag har skiftande och ibland bristande beställarkompetens, vilket framkommit både i kartläggning och i tidigare rapporter. Detta kan bidra till att den potential som finns i systematisk uppföljning och förbättringsarbete inom socialtjänsten inte har realiserats i högre grad [1, 2]. Ett aktivt ägarskap är även en förutsättning för att FoU-miljöer ska kunna verka långsiktigt.

Det finns framtaget stöd för hur man kan stärka en kunskapsbaserad socialtjänst, men nytt stödmaterial kan behöva utvecklas, liksom arbetssätten för att kunna nå ut med denna kunskap till chefer och politiker. Exempel på befintligt material är ett digitalt lärostöd i en evidensbaserad praktik¹² som Socialstyrelsen lanserade hösten 2024. Ett annat exempel är Yrkesresan¹³, som är ett strukturerat arbetssätt för introduktion och långsiktig kompetensutveckling för medarbetare inom socialtjänstens olika områden. Yrkesresan är ett samarbete mellan SKR, Regionala samverkans- och stödstrukturer och Socialstyrelsen. I Yrkesresan finns ett chefsspår med särskilda stöd för chefer och där kommer en kurs om individbaserad systematisk uppföljning att presenteras.

En samordnad nationell nivå behövs

En samordnad nationell nivå ses som en förutsättning för att nå ut med stöd inför omställningen – stöd som är relevanta och svarar mot behov lokalt. Ett nära samarbete mellan de regionala samverkans- och stödstrukturerna (RSS) och nationell nivå genom Partnerskapet och mellan lokal och nationell nivå (NSK-S) och kopplingar mellan dessa finns och behöver fortsätta. Detta samarbete kan behöva uppmärksammas mer, både i dessa nätverk och i Socialstyrelsens uppdrag. I Partnerskapet deltar FoU-miljöer med en representant och i arbetsprocessen finns FoU-miljöers eventuella medverkan i nya uppdrag med som en punkt att beakta.

¹²<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/verksamhetsutveckling/evidensbaserad-praktik/Larstod-i-evidensbaserad-praktik/>

¹³ <https://yrkesresan.se/>

Förslag på utvecklingsområden för ökad nytta och stabilitet

FoU-miljöernas kunskapsproduktion kan och behöver stärkas

I resultaten finns flera förslag på vad som kan behövas för att stärka FoU-miljöernas kunskapsproduktion och öka nyttan av FoU-miljöernas arbete för kommunernas socialtjänster. Främst handlar det om överblick och samarbete.

En gemensam databas för FoU-rapporter kan ge en överblick över den kunskap som finns – för andra FoU-miljöer, för kommuner och den nationella nivån.

En samordnande funktion för FoU-miljöerna kan vara till nytta för utvecklingsledare och strateger i kommuner, regioner, kommunförbund och länsstyrelser samt för nationella aktörers nätverk som Socialstyrelsen, SKR och SBU. Exempel på uttryckta tankar om hur funktionen kan utövas är att:

- både ha en överblick över och kontakt med FoU-miljöer
- vara kontaktperson i nationella RSS-nätverk och nätverket för regionalt stöd för uppföljning och analys samt Partnerskapet till stöd för kunskapsstyrning i socialtjänsten
- vara sammankallande för olika former av nätverk för erfarenhetsutbyte mellan FoU-miljöer
- vara sammankallande för att öka möjligheter till samarbete kring utvecklingsarbete och regionala eller nationella kunskapsluckor, exempelvis vid en etablering av en kunskapsnod
- bistå FoU-miljöerna i att samordna gemensamma ansökningar om externa medel
- stödja mindre FoU-miljöer i särskilda frågor och utmaningar
- underlätta vid avtalsskrivning för samverkan mellan flera FoU-miljöer.

Intresseorganisationen FoU Velfärd har idag en viss samordnande funktion, men bedrivs utan medel, förutom en låg kostnad till en hemsida.

Stärkt struktur – lokalt, regionalt och nationellt

Resultaten visar att nedanstående punkter behöver beaktas av Socialstyrelsen för att stärka strukturen för en mer kunskapsbaserad socialtjänst mellan lokala, regionala och nationella nivån:

- **Utveckla information till chefer och politiker** i hur och vilka kompetenser som kan behövas för att stärka en kunskapsbaserad socialtjänst samt vilket stöd FoU-miljöer eller motsvarande kan bidra med i detta.
- **Ta fram enkla mallar och indikatorer** för att visuellt kunna följa omställningsarbetet både i kommuner och på regional- och nationell nivå. FoU-miljöer kan utnyttjas i hela processen.
- **Mer samarbete med FoU-miljöer för målgruppsanpassning** vid utformandet av Socialstyrelsens kunskapsstöd och annat material. FoU-miljöer kan utifrån sin kännedom om kommuners situation och behov, och sitt vetenskapliga förhållningssätt, vara en resurs.
- **Mer användning av FoU-miljöernas kompetens vid implementering** av arbetssätt och metoder både i kommuner och i regionövergripande uppdrag.
- **En gemensam kompetensutveckling för praktisknära forskare** i FoU-miljöer kan öka likvärdigheten i landet och kan även öka samsynen och identiteten som praktisknära forskare. Socialstyrelsen har redan en struktur för nätverksmöten med forskare från FoU-miljöer där denna fråga kan fördjupas.
- **I utformningen av statsbidrag** till kommuner och RSS:er beskriva att samverkan med FoU-miljöer eller en akademi kan säkra ett vetenskapligt förhållningssätt i framtagande och analys av lokala data och vid implementering.
- **Multicenterstudier som arbetar med att minska nationella kunskapsluckor** behöver uppmuntras och former för dessa studier behöver utvecklas. FoU-miljöer kan delta i dessa studier. Hänsyn till kommuners begränsade möjligheter till finansiering behöver i vissa fall beaktas från nationellt håll.
- **Fler kommuner behöver stöd från FoU-miljöer.** Idag finns stora skillnader vad gäller FoU-miljöernas resurser, storlek och specialistområden. Kommuner utan FoU-miljöer utgör cirka 20 procent av samtliga kommuner. Information når alla kommuner genom RSS, men hur stöd kan ges till kommuner utan FoU-miljöer behöver också uppmärksammas. Ett sätt för kommuner/regioner utan FoU-miljöer är att upprätta avtalssamverkan mellan befintliga FoU-miljöer eller med akademien för att stärka likvärdigheten över landet. Socialstyrelsen behöver fortsatt följa utvecklingen och verka för att flera kommuner samarbetar med och får stöd av FoU-miljöer eller motsvarande för att stärka både den vetenskapliga grunden, analyskompetensen och kopplingen till forskning i kommunens socialtjänst.

Socialstyrelsens bedömning

FoU-miljöer har en viktig roll för att stärka socialtjänstens kunskapsbaserade arbete. FoU-miljöernas vetenskapliga förhållningssätt, grund i vetenskapliga metoder närhet till praktiken och möjlighet att ge snabba återkopplingar, kan ses som en viktig resurs i skapandet av strukturer för lokal kunskap och koppling till forskning.

Men för att kunna utveckla och behålla kompetens i FoU-miljöer behövs dels en långsiktighet i samarbetet med kommunerna, dels en stärkt samordning. Det behövs en stabil regional FoU-miljö som kan stödja kommunerna med en annan närhet än den nationella nivån kan – en miljö som möjliggör utveckling av en forskar- och metodkompetens i tillämpad forskning och som kan stärka en kunskapsbaserad socialtjänsten lokalt. Det behövs en stärkt och framför allt en mer långsiktig resursfördelning till FoU-miljöer eller motsvarande för att kunna stärka kommunerna i arbetet med uppföljning, kunskapsutveckling, stärka kopplingen till forskningen och för implementering. I forskningspropositionen 2024/25:60 fick Forte i uppdrag att etablera ett tioårigt, nationellt forskningsprogram för en hållbar socialtjänst. I forskningspropositionen beskrivs att det nya forskningsprogrammet bör svara upp mot behov såsom möjlighet för FoU-miljöer och andra verksamhetsnära aktörer utanför universitet och högskolor att ta del av forskningsmedel. Socialstyrelsen kommer följa utvecklingen av om denna satsning kan gynna FoU-miljöers resurser.

För att kunna utveckla och behålla kompetens i FoU-miljöer, så behövs en långsiktighet i samarbetet med kommunerna och en stärkt samordning. Det behövs en stabil regional FoU-miljö som kan stödja kommunerna med en annan närhet än den nationella nivån kan – en miljö som möjliggör utveckling av en forskar- och metodkompetens i tillämpad forskning och som kan stärka en kunskapsbaserad socialtjänsten lokalt. Det här är angeläget för att öka förutsättningarna för att när en person, oavsett vart i landet man bor, behöver socialtjänstens stöd eller omsorg så ska den vara kunskapsbaserad. Myndigheten ser att det kan behövas göras ytterligare gemensamma nationell satsning med regionalt genomförande för lokal kompetens för att stärka en kunskapsbaserad socialtjänst. Denna kartläggning visar att det finns en stor variation i relationen mellan FoU-miljöer och RSS:er i landet, liksom i organisering och rollfördelning mellan RSS och FoU-miljöer. Socialstyrelsen har ett pågående uppdrag av regeringen att närmare beskriva RSS:ernas förmåga att stödja kommunernas utveckling av en socialtjänst baserad på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det uppdraget utgör ett bra komplement till den kunskap som presenterats i denna rapport i att kunna bedöma hur strukturen mellan den lokala, regionala och nationella nivån kan stärkas och utvecklas.

Referenser

1. Lagrådsremiss En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter 2024 Regeringen
2. Evidensbaserad praktik i socialtjänsten – till nytta för brukaren (SoU 2008:18)
3. Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag (SoU 2020:47)
4. Socialvården – Mål och medel. Principbetänkande (SOU 1974:39:363)
5. Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten Socialstyrelsen; 2000
6. FoU i välfärdssverige Igår – idag – imorgon. Forsberg M. FoU Välfärd; 2023
7. FoU i kommuner, landsting och regioner - delrapport 3 från IKA-projektet. Dalarnas forskningsråd/Sveriges kommuner och landsting; 2010a
8. Kartläggning av utvecklingsprojekt inom äldreområdet – Rydwick E. Uvhagen H. Tang L. Henriksen E. FoU äldre norr; Rapport 2008:01
9. Kommunernas förutsättningar och behov inför införandet av en socialtjänstdataregisterlag Socialstyrelsen 2024
10. Hjelte J. Westerlund A. Höög, E. At the Interplay Between Needs and Expectations: Regional Perspectives on Being an Intermediary Support Structure in Knowledge Governance Nordic Journal of Social Research October 2022:1-15.
11. Öppna jämförelser i socialtjänsten – begränsat bidrag till god kvalitet (RiR 2021:17)
12. Gemensam skrivelse till beredningen för en hållbar socialtjänst (SOU 2020:47) från Akademikerförbundet SSR, FSS och SKR, FSS 2021-12-15
13. Att leda en evidensbaserad praktik – en guide för chefer i socialtjänsten. Socialstyrelsen 2012
14. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2012-10-4.pdf>
15. På väg mot en kunskapsbaserad praktik inom socialtjänsten – kartläggning, analys och förslag för att förbättra socialtjänsten. Socialstyrelsen och SKR 2011
16. Ekonomirapporten – oktober 2024 SKR 2024
17. Individ- och familjeomsorg – Lägesrapport 2024 Socialstyrelsen
18. Vård och omsorg för äldre – Lägesrapport 2024
19. Hjelte J. Höög E. Nordström A. Kunskap och expertis i glesbygdskommuners socialtjänst – synen på utmaningar och lösningar Socialvetenskaplig tidskrift 2023:1,457 - 476.

20. Red. Svensson K. och Platin T. Kunskap i socialtjänsten Forskarskolan i socialtjänsten 2024:1

Bilagor

Bilaga 1. Enkät till FoU-miljöer om FoU-miljöers roll för en kunskapsbaserad socialtjänst utifrån den nya socialtjänstlagen

Inför införandet av den nya socialtjänstlagen har Socialdepartementet gett Socialstyrelsen i uppdrag att ”analysera och bedöma vilken roll regionala eller lokala forsknings- och utvecklingsenheter kan spela i utvecklingen av en kunskapsbaserad socialtjänst, till exempel genom ett nationellt samordnat stöd för implementering och uppföljning av metoder och arbetssätt i verksamheter” (S2024/00196).

Syftet med kartläggningen är att öka kännedomen om FoU-miljöers roller och behov för att bidra till att socialtjänsten bedrivs enligt vetenskap och beprövad erfarenhet, dels för att främja produktion av ny kunskap men också för att stärka verksamheters och professionens förmåga att ta emot och använda befintlig kunskap. Resultatet kommer att användas i planeringen av stöd till och i nätverk med FoU-miljöer, RSS:er och Partnerskapet inför den nya socialtjänstlagen.

Inledningsvis skickar vi ut denna enkät till alla FoU-miljöer inom socialtjänstområdet. Därefter kommer intervjuer med ett urval av FoU-chefer genomföras och workshops att anordnas under hösten 2024.

Enkäten beräknas ta cirka 15 minuter att fylla i. Svaren kommer endast att redovisas på gruppnivå.

Besvarad enkät skickas senast 31 maj 2024 till fouenkat@socialstyrelsen.se

Under maj månad besvaras frågor om kartläggningen av johan.glad@socialstyrelsen.se

Efter maj månad besvaras frågor om kartläggningen av eva-britt.lonnback-yilma@socialstyrelsen.se

FoU-verksamhet:

Namn på dig som har besvarat enkäten:

Om er FoU-miljö

1. Vilken är er huvudman? Flera svarsalternativ kan väljas.

- ☐ Kommun-er ☐ Både kommun- och region
☐ Region ☐ Universitet
☐ Annan, ange vilken:

Finansiering

2. Finns basanslag? ☐ Ja ☐ Nej (*Om nej, gå till fråga 4*)

3. Hur stor del av verksamheten täckte basanslaget 2023?

Styrning

4. Vilka representanter sitter i styrgruppen?

- ☐ Förvaltningsledare ☐ Enhetschefer
☐ Utvecklingsledare
☐ Andra, ange vilka:

5. Ange antal årsanställda inklusive chef vid er FoU-miljö:

Antal disputerade (heltidstjänster):

Antal utvecklingsledare eller motsvarande (heltidstjänster):

6. Hur många personer hade FoU-uppdrag under 2023 och i vilken omfattning: Personer och omfattning

7. Finns er FoU i en organisation med en regional stödstruktur (RSS)?

☐ Ja ☐ Nej

Om ja besvara fråga 8 och 9.

Om nej gå vidare till fråga 11.

8. Hur delaktiga är ni som FoU-miljö i RSS uppdrag för en mer kunskapsbaserad socialtjänst?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är mycket.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Beskriv på vilket sätt:

9. Om ni är arbetar nära RSS: Vilka typer av uppgifter/stöd arbetar **RSS mest** med?

Kryssa för de tre vanligaste.

☐ Processtöd ☐ Kartläggningar ☐ Utbildningar

☐ Utvärderingar ☐ Forskning

☐ Annat, i så fall vad:

10. Vilka typer av uppgifter/stöd arbetar **din FoU-miljö mest** med?

Kryssa för de tre vanligaste.

☐ Processtöd ☐ Kartläggningar ☐ Utbildningar

☐ Utvärderingar ☐ Forskning

☐ Annat, i så fall vad:

Uppdrag

Individbaserad systematisk uppföljning (INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING)

11. Har ni uppdrag som handlar om att utbilda och stödja kommunerna i individbaserad systematisk uppföljning (INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING)?

☐ Ja ☐ Nej

Om ja, hur många och vilken typ av uppdrag:

12. I vilken grad anser ni att ni har resurser att stödja kommunerna i individbaserad systematisk uppföljning (INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING)?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är stor del.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Om ni saknar resurser, vad saknar ni:

13. I vilken grad anser ni att ni har kompetens att stödja kommunerna i individbaserad systematisk uppföljning (INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING)?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är stor del.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Kommentar:

14. Använder ni nationellt framtaget material om INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING som finns på Kunskapsguiden eller hos SKR?

☐ Ja ☐ Nej ☐ Delvis

Om nej eller delvis, kommentera gärna:

15. Saknar ni material från nationella aktörer när ni ska stödja kommunerna i individbaserad systematisk uppföljning (INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING)?

☐ Nej ☐ Ja

Om ja, vad:

16. Vilka faktorer ser ni som viktigast för att kunna stödja verksamheter/kommuner i INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING inför den nya socialtjänstlagen? Flera svarsalternativ är möjliga.

☐ Mer resurser

I så fall vilka:

☐ Mer kompetens

I så fall vilken:

☐ Stödmaterial

I så fall vilken typ:

☐ Intresse hos kommunerna

☐ Annat, beskriv vad:

17. Har någon annan enhet i er organisation uppdrag att arbeta med
INDIVIDBASERAD SYSTEMATISK UPPFÖLJNING?

☐ Ja ☐ Nej ☐ Vet ej

18. Följer ni, förutom genom individbaserad systematisk uppföljning,
upp metoder och arbetssätt i verksamheterna?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är mycket.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Beskriv vad och på vilket sätt:

Implementering av nya arbetssätt och metoder

19. Hur stor del av era uppdrag handlar om att implementera och
anpassa arbetssätt och metoder i kommunerna?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är mycket.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Kommentar:

20. I vilken grad anser ni att ni har resurser att stödja kommunerna i
implementering av nya arbetsmetoder?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är mycket.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Vad saknas i så fall:

21. I vilken grad anser ni att ni har kompetens att stödja kommunerna
i implementering av nya arbetsmetoder?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är mycket.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Kommentar:

22. Använder ni nationellt framtaget material om implementering som finns på Kunskapsguiden, hos SKR eller Folkhälsomyndigheten?

☐ Ja ☐ Nej ☐ Delvis

Om nej eller delvis, kommentera gärna:

23. Använder ni annat material om implementering?

☐ Ja ☐ Nej ☐ Vet ej

Om ja, vad i så fall?

24. Har någon annan enhet hos er uppdrag att arbeta med implementering?

☐ Ja ☐ Nej ☐ Vet ej

Kommentar:

25. Vilka områden anses av era kommuner som viktigast att implementera inför den nya socialtjänstlagen? Flera svarsalternativ är möjliga.

☐ Tillgänglighet ☐ Förebyggande insatser

☐ Uppföljning ☐ Kunskap om befintlig forskning

☐ Andra områden, beskriv vad

26. Vilka faktorer ser ni som viktigast för att kunna stödja verksamheter/kommuner i implementering inför den nya socialtjänstlagen? Flera svarsalternativ är möjliga.

☐ Mer resurser ☐ Intresse hos kommunerna

☐ Mer kompetens ☐ Bra stödmaterial

☐ Annat, beskriv vad:

27. Har ni redan idag uppdrag eller projekt som handlar om att ge stöd för omställningen till nya socialtjänstlagen?

☐ Ja ☐ Nej ☐ Vet ej

Om ja, inom vilka områden:

Samarbete

28. Finns det fördelar av samarbete med andra FoU-miljöer utifrån den nya socialtjänstlagen?

Ange på en skala där 0 är inte alls och 5 är många.

☐ 0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5

Motivera gärna:

Övriga kommentarer:

Tack för ert deltagande!

Bilaga 2 Intervjumall FoU-miljöer

FoU-miljöerna som organisation

1. Hur ser ägandeskapet för kommunerna ut: från beställning till återkoppling som ideal? I verkligheten?
2. Hur hanterar ni kommunernas lokala behov av utvärdering med uppdrag om forskning (F:et) som ska vara mer generaliserbart?
3. Hur kan kommunernas sätt att ge uppdrag se ut?

Inför nya SoL

- Gör nya SoL någon skillnad för er som FoU/för kommunerna? På vilket sett?

Nationell nivå

- FoU:s roll nationellt inför nya SoL? Blir det någon skillnad för er?
- Implementering – arbetssätt och metoder

Implementering – ISU

- Vilken roll kan FoU:er ha? Avgränsningar?
- Vad behöver chefer i socialtjänsten?

Kunskapsskapande

- Skapa lokal kunskap – hur?
- VBE - hur ser ni på er roll?
- Vad behöver ni?
- Vad behöver chefer i socialtjänsten?

Forskning

- Vilken roll har ni vad gäller forskning? Hur finansieras den?
- Samarbetar ni med universitet? Hur?

Samverkan med flera FoU-miljöer

- Vad ser du för möjligheter för samverkan?
- Vad ser du för hinder för samverkan?
- Har du exempel på samverkan?
- Vad behövs?
- Vad skulle motivera chefer i socialtjänsten för FoU-samarbete?
- Vad kan underlätta F:et?
- Högskolor / Universitet samarbete

RSS

- FoU-miljöernas specifika roller i RSS:erna som forsknings- och utvecklingsmiljöer (målen är ofta de samma). Beskriv.
- *För de FoU-er som ingår i RSS:er: påverkas FoU:ernas uppdrag?*
- Vad kan underlätta från nationell nivå?

Nationell nivå

- Finns det något som Socialstyrelsen och andra nationella aktörer behöver uppmärksamma mer utifrån FoU-miljöernas funktion för en kunskapsbaserad socialtjänst? Utifrån lokala behov och utifrån nationellt perspektiv?
- Vad behöver den nationella nivån göra mer av för att ge FoU-miljöer respektive kommuner stöd i ISU och implementering av arbetssätt?

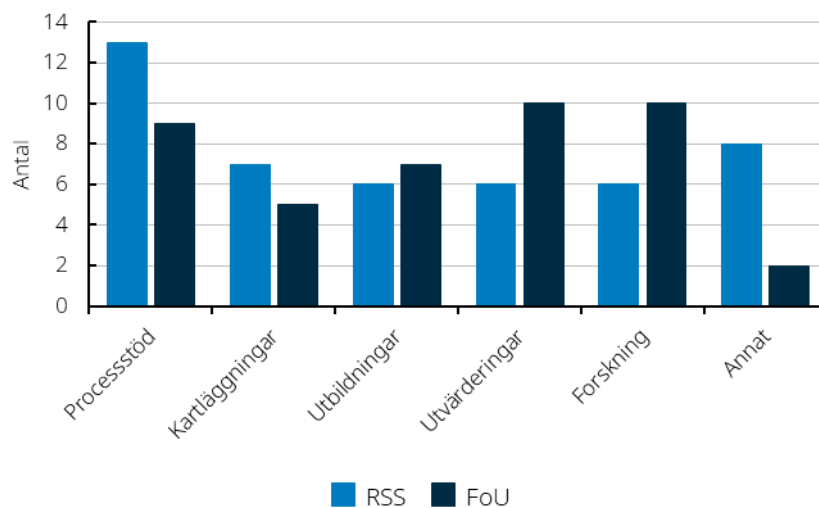
Vad mer borde jag ha uppmärksammat? Eller frågat om?

Bilaga 3 Intervjupersoner

Namn	Funktion	Arbetsplats
Anna Gund	FoU-chef	FoU Valfärd Värmland
Anna Gärdegård	FoU-chef	FoU Nordväst
Birgitta Persdotter	Forskare	FoU Valfärd Värmland
Daniel Örnberg	Utvecklingsledare	FoU Socialtjänst, Region Västerbotten
Jenny Rehnman	FoU-chef	FoUiVäst
Lena Gardtman	Sektorchef Ordförande	Orust NSK-s
Margareta Forsberg	Fd. FoU-chef	FoUiVäst
Marina Arkkukangas	FoU- chef	FoU i Sörmland
Mats Collin	f.d. socialchef och ordf. NSK-s	
Monica Persson	Socialchef/ Ordförande	Karlstad Föreningen Sveriges socialchefer
Ola Göteston	chef	Kommunal utveckling, Region Jönköping
Sirpa Virtanen	FoU-chef	Socialtjänstens samverkan & stödstrukturer och FoU
Åsa Hedberg Rundgren	FoU-chef/ordf. FoUVälfärd	Stiftelsen Stockholms Läns äldrecentrum

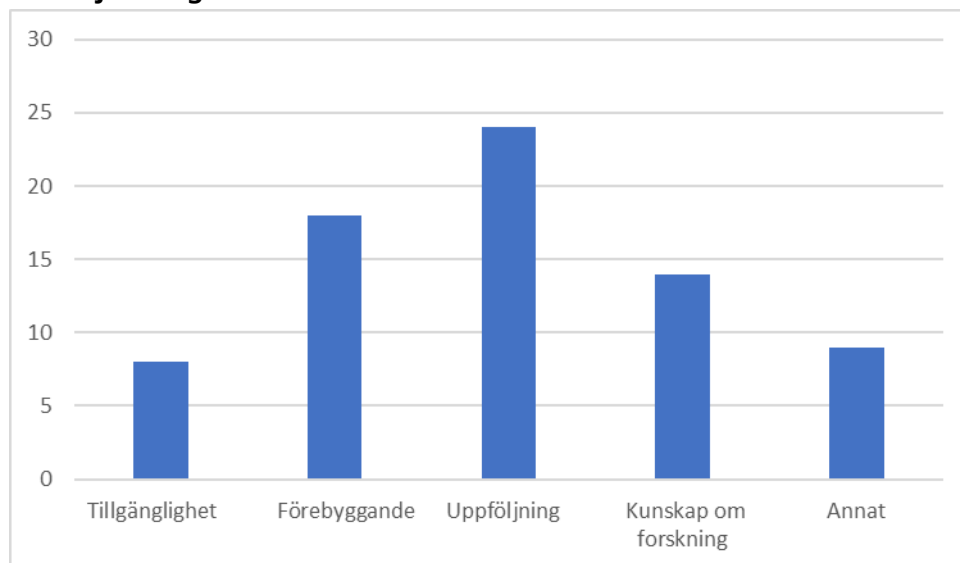
Bilaga 4 Diagram

Vilka typer av uppgifter/stöd arbetar RSS jämfört med FoU-miljöerna mest med? n = 14.

Bilaga 5 Diagram

Viktiga områden för kommuner att implementera inför den nya socialtjänstlagen n=24.

FoU-miljöers roll i utvecklingen av en kunskapsbaserad socialtjänst
(artikelnr 2025-6-9660)
kan laddas ner från socialstyrelsen.se/publikationer.